

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)
 רח' האדמו"ר מצאנז 10
 בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

פרשת "שמיני", תשפ"ד

עניני פסח (א)

התוכן:

1. הכנת והגעלת כלים לפסח. (ליל שב"ק "שמיני") – שיעור 1.
2. מכירת חמץ. (שב"ק "שמיני") – שיעור 2.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](#)

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' שמיני תשפ"ד

הכנת והגעת כלים לפסח

ניקוי כלי חמץ

כ' בשו"ע (סי' תנ"א ס"א) קדירות של חרס שנשתמש בהם חמץ כל השנה, משפשפן היטב בענין שלא יהא חמץ ניכר בהם, ומותר להשהותן לאחר הפסח להשתמש בהם בין במינו בין שלא במינו, ומצניען בפסח במקום צנוע שאינו רגיל לילך שם כדי שלא יבא להשתמש בהם בפסח, וטוב לסוגרם בחדר ולהצניע המפתח [מין הגרשז"א זצ"ל פסק (הליכות שלמה פסח פ"ו סק"ב), שסגירת הדלת ע"י דבק מועילה כמו הצנעת המפתח, כיון שע"י ג"כ יזכור שאסור לפתוח הדלת]. המ"ב (שם סק"ב) הוסיף, דהאי דינא אינו דווקא בכלי חרס, אלא ה"ה בשאר כלים שאינם של חרס, כשאינו רוצה להגעילן או ללבנן.

כשמנקים הכלים, צריך לנקות גם בין ידיות הכלים ובחריצים ובחורי ההברגה, אבל אין חיוב להגעיל הכלים משום שאין עוברים ב"י וב"י בחמץ שבלוע בכלי כמבואר במ"ב (שם סק"ה). אם לא ניקה הכלים לפני פסח, כ' המ"ב (שם סק"ו) דצריך לנקותם בפסח, ואם עבר ולא שפשפן גם בפסח חייב לשפשפן אחרי פסח, והסביר השעה"צ (שם סק"ו) דהמשהו חמץ שיש בעין, אסור מדין חמץ שעבר עליו הפסח.

יש לציין שכל הנ"ל הוא רק אם משאיר הכלי חמץ ברשותו בפסח ואינו משכירם לגוי, אבל לפי מנהגינו שהם של הגוי בפסח, מעיקר הדין א"צ לנקות הכלים מכל פירור קטן, ואם דווקא רוצים לנקותם מכל חמץ בעין, כשמשתמשים בסבון, אפילו אם יש שם פירורים, הם מטונפים, וכתב המ"ב (סי' תמ"ב סק"ג) שאם היו פירווי חמץ מטונפים קצת פחות מכזית (אפילו אם בעצם ראויים לאכילת אדם ע"י הדחק – שו"ת שבט הלוי ח"א סי' קי"ד), אין צריך לבערם לכו"ע.

מכירת כלי חמץ

מעיקר הדין אם ניקה הכלים באופן יסודי שוב אין חיוב למכרם לגוי. בכל זאת המנהג למכרם לגוי בכל אופן, אבל כיון שנחלקו הפוסקים אם צריך להטביל הכלים כשקונה אותם בחזרה מהגוי אחר פסח, לכן כותבים בשטרי מכירה שמשכירים הכלי לגוי, ומוכרים להם החמץ הדבוק בכלים כמבואר בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ק"ט) בשם רבו הגר"י אדלר זצ"ל.

מכירת הבליעות שבכלים

בענין מכירת הבליעות שבכלים, מבואר במ"ב (סי' תנ"א סק"ה), לא מיבעי שאינו עובר בב"י וב"י על בליעות של חמץ, אלא אפילו כשהכלים בלועים עם הרבה חמץ, ואם יבשל בהם אחר הפסח בודאי לא יהי ששים נגדם אפ"ה מותר, דחמץ שעבר עליו הפסח אינו אסור אלא משום קנס, ולא קנסו אלא על חמץ בעין ולא על מה שבלוע בכלי, ולכן מותר לבשל בהם אחר פסח לכתחילה, וכן מבואר בחזו"א (או"ח סי' קי"ז סקט"ו), והוסיף מין החזו"א זצ"ל, דממילא א"צ לכתוב בשטרי מכירת חמץ שגם מוכר לגוי כלים שבלוע בהן חמץ.

מחלוקת מרנן הקה"י והגריש"א זצ"ל בנוסח שטר מכירת חמץ

והנה מפורסם הדין ודברים בין מרנן הקה"י והגריש"א זצ"ל בשאלה זו (הובא בהגדש"פ של מרן הגריש"א זצ"ל עמוד קע"ח), דמרן הגריש"א זצ"ל ס"ל שאין שום צורך למכור הבליעות, והעיר דמש"כ שמרן החזו"א זצ"ל הנהיג למכור הבלוע שבכלים, צ"ע אם חל המכירה על טעמו ולא ממשו, דלכאורה הוי דבר שאין בו ממש, וכמוכר אויר חורבתו ואויר חצירו, אא"כ הקנה לו גם גוף הכלי.

אבל מרן הקה"י זצ"ל ענה, דאס טעם נקרא דבר שאין בו ממש אינו ברור, מ"מ יש שני עניינים בבלוע, יש טעם לבד, ויש שממשות האוכל בלוע בכלי, והביא ראיות דבציור השני נקרא ממשות, דכל שאפשר לסוחטו ולהוציאו ע"י בישול אסור. אמנם לגבי טעם שאין בו ממש לא הועילה המכירה, וע"ז צ"ל כמש"כ המ"א בשם הראב"ן דמעיקר הדין א"צ למכור הבלוע בכלים, ורק שנהגו סלסול למכור גם הכלים כדי שלא יהי ברשותו אפילו משהו דמשהו, וסגי בהכי שימכור הממשות הבלוע.

האם יש חסרון לכתוב בשטר מכירת חמץ שגם מוכר הבליעות

והנה אלו שכותבים בשטר מכירה שמוכרים גם הבלוע בכלים, יש שטענו דיש כאן חסרון דקני את וחמור בב"ב (קמ"ג). דנחלקו התם, דרב נחמן ס"ל דקנה מחצה, ורק המנונא ס"ל דלא קנה כלום, ורב ששת ס"ל דקנה הכל, ולהלכה הביא הרמ"א (חוי"מ סי' ר"ג ס"ט) ג' שיטות: ואמנם רוב הפוסקים ס"ל דקנה אותו חלק שחל בו הקנין, ולפ"ז אפילו אם לא שייך לקנות הבלוע בכלים, מ"מ שאר החמץ שפיר נמכר.

בכל זאת, יש שחששו לדבר, ולכן כדי שמכירת החמץ תחול בלי שום פקפוק, לא כותבים שמוכרים הבליעות, ומה"ט בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כ"ד אות ע"ה) כ' בשטר מכירה שלו, וז"ל ואף אם לא יועיל איזה קנין לדבר מן הדברים, ולפרט מן הפרטים, או איזה קנין יהי בטל... בכל זאת יתקיימו קנין המכירה ושכירות בשאר הדברים הנמצאים, ושמועיל בהם הקנינים ע"פ תקנת חז"ל עכ"ל.

הגעלת כלים לפסח

חומר איסור חמץ בפסח ושיטת השאילתות בפסח בטל בששים

אע"פ דברוב האיסורים קיי"ל שהם בטלים בששים, דאז אין האיסור נותן טעם בהיתר, אבל לגבי חמץ בפסח שנינו בפסחים (ל). אמר רבא, הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור במשהו, אבל כיון שתוסי' שם הביא בשם השאילתות דחמץ גם בפסח בטל בששים ככל האיסורים, לכן כ' הפוסקים (ע"י מ"ב סי' תמ"ז סק"ב) דכשיש עוד הרבה צדדים להקל, סמכין על השאילתות דגם חמץ בפסח בטל בששים. וע"י ברמ"א (שם סי' ג) שטוב להחמיר כשנתחמם בכלי שני, וכ' המ"ב (סק"ו) שאם החטה רק נתרככה ואינה בקועה, ויש הפסד מרובה ומניעת שמחת יו"ט, יש להקל בכלי שני, וכתב השעה"צ (סק"כ) בפרט דכל היכא דאיכא כמה צדדים להקל, יש לצרף שיטת השאילתות, שיש ביטול בששים גם בפסח.

ראוי לקנות כלים חדשים לפסח

שנינו בפסחים (ל): אמר ליה רבינא לרב אשי, הני סכינא דפיסחא היכי עבדינן להו, אמר ליה לדידי חדתא קא עבדינן (פרש"י לצורכי עושין סכינים חדשים), אמר ליה תינח מר דאפשר ליה (פרש"י שהרי עשיר אתה), דלא אפשר ליה מאי, אמר ליה...מגעילן ברותחין, וכתבו הפוסקים דלמסקנת הגמ' עדיף לקנות כלים חדשים לפסח. ומביאים בשם מרן בעל שבט הלוי זצ"ל (מבית לוי פסח מהדורת תשע"ט עמוד ל"א) בזמנינו שהכלים בזול כדאי לקנות כלים חדשים לפסח ולא להכשיר כלי חמץ לפסח.

הברכה על הגעלת כלים

רבינו מנוח (הל' חמץ ומצה סוף פ"ה) כ' שאין מברכים על הגעלת כלים משום שאפשר בכלים חדשים (פ"י ואז לא יצטרך להגעילן), אבל השדי חמד (ח"ז עמוד קע"ה ד"ה ומה – מערכת ה"א סקט"ז) הקשה, דהרי למ"ד שמצות ציצית היא חובת מנא, ואם אינו רוצה, א"צ ללבוש בגד של ד' כנפות, ובכל זאת מברך עליו, אי"כ מאי שנא הגעלת כלים, ולכן ציין לכנה"ג (הגהות הטור יו"ד סי' קכ"א סק"ג) שהביא בשם האיסור והיתר (כלל נ"ח אות ק') שכתב, שהחילוק בין הגעלת כלים לטבילת כלים הוא, שטבילת כלים היא מ"ע, אבל הגעלה היא מצות ל"ת כמו ניקור הגיד והחלב, שאין מברכים עליה.

אבל יש שהקשו (סידור פסח כהלכתו ח"א פ"א סוף הערה א' – עמוד ב') מנ"ל חילוק זה, דהא למידיס טבילת כלים והגעלת כלים מאותו פסוק, והיכן מצינו שזו מ"ע וזו מל"ת, ולכן הסבירו דיש לחלק ביניהם, דהטבילה היא פעולת הכשרה בעצם הכלי שרוצה להשתמש בו אח"כ, וע"י הטבילה במקוה הוכשר הכלי – והואיל והוא עושה פעולה חיובית בכלי, עליו לברך, אבל המגעיל כלי אינו מוסיף דבר לעצם הכלי, אלא מפריד ומוציא ממנו את בליעת האיסור, והפעולה שנעשית היא הפרדת חלק האיסור מהכלי, ולכן אינו מברך על ההגעלה, דומיא דהוצאת גיד הנשה מהירך שאין מברכים על כך משום שאינו מוסיף כשרות לבשר, אלא רק נוטל ממנו את הגיד האסור באכילה, ולכן אין מברכים.

טעם נוסף מובא בפוסקים, משום שאין מברכים על מקרה שאירע שלא כדין, דהיינו שהכלי נאסר (שו"ת פאת שדך ח"א סי' מ"ח, וע"ע אריכות בספר הגעלת כלים פ"א הערה ס"ו).

זמן הגעלת כלים לפני פסח

כ' הבה"ל (סי' תנ"ב ס"א סוד"ה שאין) בשם המהרי"ל ומטה משה דיש מהדרין שכשרוצין להגעיל כליהם מחמץ, פוסקים להשתמש בהם חמץ שלשה ימים מקודם, אבל צריך להבין טובא למאי נ"מ כמה זמן ממתנינים לפני ההגעלה, דהרי הכלי כבר אינו בן יומו, וכבר כ' באג"מ (יו"ד ח"ב סי' ל"א) דלא מצאנו שום מעלה להמתין שני מעלי"ע במקום מעלי"ע אחד, וע' בספר הגעלת כלים (פרק ו' הערה כ"ה) שהעיר מהמ"א (סי' תנ"ב סק"ט) בשם המהרי"ל (ריש ה"ל הגעלה) ומטה משה (סי' תקמ"ו), שיש לנהוג להגעיל ג' ימים קודם הפסח, אבל לא כתבו דיש להמתין שלשה ימים בלי להשתמש בהם לפני ההגעלה. הערוה"ש (סי' תנ"ב ס"ז) כתב, דאע"פ שי"א שצריך להגעיל ג' ימים קודם פסח, אבל למעשה אין המנהג לדקדק בזה.

הגעלה מבשרי לחלבי ולהיפך

מי שיש לו כלים חלביים שמשתמשים בהם בכלי ראשון, נחלקו הדעות אם מותר להגעילם כדי להשתמש בהם לבשרי, דמצד אחד בני ספרד מקילים בזה כמבואר בפר"ח (יו"ד סי' צ"ז סק"א) ומחזיק ברכה (או"ח סי' תק"ט סק"ב) וערוה"ש (יו"ד סוסי' פ"ט). אבל מאידך גיסא, בני אשכנז מחמירין בזה כמו שיתבאר, ולפלא על הערוה"ש (שם) שכתב "יש מי שרוצה לומר שאין להגעיל כלי של בשר לשל חלב או להיפך, וחומרא יתירה היא, ואין לנו לגזור גזירות מדעתנו" (שוב ראיתי שהפרי"ח הנ"ל כבר הקשה כן).

מקור המנהג שלא להגעיל כלי חלבי כדי להשתמש בו לבשרי

כ' בשו"ע בה"ל יו"ט (סי' תק"ט ס"ה): מותר ללבן ביו"ט כלי ברזל שאפו בו פלאדיין של גבינה ואחר הליבון יאפה בו פשטיד"א של בשר, וכתב שם המ"א (סק"א), דמכאן משמע שמותר להגעיל כלי מחלב לבשר או איפכא. אבל הוסיף המ"א דהעולם נוהגין איסור בדבר, ומצא בשם ר' בנימין מפוזנא ששמע ממהר"ם יפה הטעם למנהג, שאם יעשה כן, לעולם לא יהיה לו רק כלי אחד ויגעילנו כל פעם שישתמש בו, וזה אסור שמא ישכח ויבא לידי טעות כמבואר בחולין (ח:), ומ"מ בדיעבד אם עבר והגעיל כלי חלבי והשתמש בו לבישול מאכל בשרי, לא נאסר הכלי (שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רמ"א, ואג"מ יו"ד ח"א סי' מ"ד). עוד יש לציין שישנם כמה דרכים שניתן להקל בחומרא זו כדלהלן.

שבעה אופנים שמותר להגעיל כלי מבשרי לחלבי ולהיפך

כשמקדימים להטריף את הכלי

א. המ"ב (שם סק"ה) הוסיף בשם הפמ"ג (א"א סק"א) דהמנהג הוא להטריף הכלי מקודם (וצריך לזוהר שלא יבשל חלב בכלי בשרי שהוא ב"י כדי שלא ליכשל בבישול בב"ח, אלא ימתין מעלי"ע, ורק אח"כ יטריף אותו), ואח"כ כיון שכבר צריך להגעילו מותר להגעילו לחלבי אע"פ שעד עכשיו הי' בשרי, אבל ע' בדרכ"ת (סי' קכ"א סק"ט) שהביא שו"ת חמדת משה (יו"ד סי' מ"ד) שהקשה על הפמ"ג, דהרי אין מבטלין איסור לכתחילה, אבל ציין ליד יהודה (סי' צ"ז פיה"ק סק"ו) שכתב דהמנהג הוא כמש"כ הפמ"ג.

כשמגעילים כלים לפסח

ב. עוד הביא המ"ב בה"ל פסח (סי' תנ"א סק"ט) בשם החת"ס (שו"ת חת"ס יו"ד סי' ק"ט), כיון שבפסח נוהגים להגעיל כלים כדי להכשירם לחג, לכן הוא נוהג להתיר לפני פסח להחליף מבשר לחלב או איפכא, משום שאין כוונת ההגעלה לשנותו מבשר לחלב אלא להכשירו לפסח, ובפמ"ג (סי' תנ"א א"א סק"ל) כ' סברא אחרת בזה, וז"ל בפסח י"ל דמגעילין מבשר לחלב, כי לא שייך חששא פעם אחת בשנה, ונזהר הוא עכ"ל. יש לציין, שכל ההיתר הוא רק אם מגעיל הכלי כדי להשתמש בו בפסח, אבל אין היתר להגעיל כלי חלבי לבשרי משום שהגיע חג הפסח, כשאין כוונתו להשתמש בו בפסח.

כשלא השתמש בכלי משך י"ב חודש

ג. בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רמ"א) הוסיף היתר נוסף בשם הדעת קדושים, שאם עברו י"ב חודש שלא השתמש בכלים הללו כלל, יש להקל להגעילם ולהשתמש בהם כפי מה שירצה.

כשמקדים להגעיל הכלי לפרווה

ד. כמו"כ הוסיף המהרש"ם בשם הדע"ק (בכתבי דע"ק, וכן בא"א מבוטשאטש או"ח סי' תקי"ט), דמותר להגעיל כלי מבשרי לפרווה ואין בזה משום מנהג לאסור, ואם אחר זמן (הפוסקים לא כתבו מה השיעור של "אחר זמן") ירצה לייחדו לתשמיש חלבי ג"כ מותר, וע"ע בדרכי תשובה (סי' קכ"א סקנ"ט) שהביא שגם היד יהודה (סי' צ"ז פיה"ק סקל"ו) מיקל בזה.

נתערב סכו"ם חלבי בסכו"ם פרווה

ה. כפות חלביות שנתערבו בכפות פרווה, כ' האג"מ (יו"ד ח"א סי' מ"ד) דמותר להגעיל את כולן, גם אם כוונתו להשתמש בהן למאכלי בשר, ואפילו אם רוב הכפות הן חלביות ואין בטילות ברוב כפות הפרווה, דכיון שעיקר החשש הוא שמא יבא להשתמש בכלי אחד - הן לחלבי והן לבשרי ע"י הגעלה ויבואו לטעות, א"צ לחוש לכך בנידון זה, משום שאין מתירין לו אלא בכה"ג שנתערבו.

קנה הכלי או קיבלו במתנה

ו. כ' בדרכי תשובה (יו"ד סי' קכ"א סקנ"ט ד"ה ועיין בסי' לחם הפנים) בשם הקיצור השל"ה, שאם מכר הכלי או נתנו לאחר, מותר לקונה או למקבל המתנה - להגעילו מבשר לחלב או להיפך כיון שהמקבל לא הי' רגיל להשתמש בו לחלבי או לבשרי, וממילא א"צ לחוש שמא יבא לטעות, וכן הביא בשו"ת להורות נתן (ח"א סוסי' ל"ה - בשם קובץ מפסקי השאגת ארי"ל), ונ"מ טובא במי שירש כלי אוכל, ממשפחה שהשתמשו בהם לחלבי, והוא רוצה להשתמש בהם לבשרי, או להיפך, או שאינו יודע כלל אם הם חלבי או בשרי.

כשאינו יודע אם הכלי הוא חלבי או בשרי

ז. אם אינו יודע אם הכלי הוא חלבי או בשרי, כגון שהוריד כלי פסח ואינו זוכר מה היה לפני שנה, מותר להגעיל הכלי למה שרוצה, ואם הוא סוג כלי שא"א להגעילו ע"פ הלכה, כ' בשו"ת רע"א (ח"א סי' מ"ט) דיש להקל להגעילו ג' פעמים אחרי י"ב חודש, וצירף שיטת הבעל העיטור שהגעלה ג"פ מועילה לכלי שאינו ניתן להגעילו, יחד עם שיטת החכם צבי כשעבר י"ב חודש, ונ"מ טובא בשנה מעוברת, שמותר להכשיר כלי פסח בכה"ג כשאינו זוכר אם הכלים הם חלביים או בשריים.

הגעלת כלים ב"י ושאינם ב"י

אין להגעיל כלי שהוא ב"י

כ' הרמ"א בהל' פסח (סי' תנ"ב ס"ב), דנהגו שלא להגעיל שום כלי בן יומו, והסביר המ"ב (סק"ב) דהיינו בין מבשר לחלב ובין מחמץ למצה, ואפילו מגעילו לבדו ויש ששים במים כנגדו, משום גזירה שמא יגעיל כלי של איסור בפחות מששים, ושם לא מהני ההגעלה כל זמן שהוא בן יומו, משום שחוזר ובוולע ממי ההגעלה. לפ"ז יש ליזהר לא להגעיל כלים שנשתמשו בהם בחמץ חס תוך מעל"ע, או שרחצו אותם במים חמים תוך מעל"ע עם כלים מלוכלכים מחמץ.

הגעלת כלי ב"י בעת הצורך

לפעמים יש צורך להשתמש בכלי לצורך שבת או לצורך שבע ברכות, אבל כיון שצריך להגעילו משום שבלע איסור (כגון שבשלו חלב בכלי בשרי), והוא ב"י, יש לדון אם יש דרך להקל להגעילו בו ביום.

בשו"ע (יו"ד סי' צ"ה ס"ג) דן בענין הדחת כלים חלביים עם כלים בשריים יחד, וכ' שם (ס"ד) יראה לי שאם נתנו אפר במים חמין שבירה קודם שהניחו הקדירות (של בשר ושל חלב) בתוכה, אע"פ שהשומן דבוק בהן מותר, דע"י האפר הוא רק נותן טעם לפגם. אבל הש"ך (סקכ"א) חולק על השו"ע, וכתב שדין זה לא נמצא בשום פוסק, ולא בשום אחד מהאחרונים הזכירוהו, גם בב"י לא הזכירו, ואדרבה משמע מדברי הפוסקים דאין שום תקנה להגעיל כלי ב"י, אם לא שיש במים ששים נגד הכל, וגם הט"ז (סקט"ו) הביא כמה ראיות שהאפר אינו פוגם.

אבל יש חולקים עליהם, לא מיבעי שהפת"ש (שם סק"ז) והדרכ"ת (סקפ"ד) כ' די"א שיש דברים אחרים שודאי פוגמים - גם אם נסבור שמי אפר אינו פוגם, אלא גם לגבי מי אפר במי הגעלה, התיר בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ק"כ) ע"פ המבואר בשו"ת חכם צבי (סי' ק"א) ובשו"ת צמח צדק (סי' צ"א). עוד יש לציין, שהחזו"א (יו"ד סי' כ"ג סק"א - או"ח סי' קכ"ב סק"י) מיקל אם יכניסו חומר פוגם במים, עד שאינם ראויים

לשתיה (ומפורסם שמרן החזו"א זצ"ל הורה בשנת תשי"ט להקל להכניס הרבה אקונומיקה תוך מי ההגעלה, כשהיו צריכים להגעיל כלי חמץ ב"י בצבא בערב פסח, ולא הסכימו להמתין מעל"ע מהשימוש האחרון), וכן פסק בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' צ"ז סק"ד).

סדר ההגעלה

הכנת הכלים לפני ההגעלה

כ' הרמ"א (סי' תנ"ב ס"ב) דנהגו שלא להגעיל שום כלי בן יומו, והסביר המ"ב (סק"כ) דהיינו בין מבשר לחלב ובין מחמץ למצה, ואפילו מגעילו לבדו ויש ששים, משום גזירה שמא יגעיל כלי של איסור בפחות מששים, ושם לא מהני ההגעלה כל זמן שהוא בן יומו, שחוזר ובלוע ממי ההגעלה. לפ"ז יש ליזהר לא להגעיל כלים שהשתמשו בהם בחמץ חס תוך מעל"ע, או שרחצו אותם במים חמים תוך מעל"ע יחד עם כלים מלוכלכים מחמץ.

כיון שהגעלה מועלת רק להפליט הטעם הבלוע בו, אבל אינה מורידה הממשות הדבוקה בכלי, לכן נפסק בשו"ע (סי' תנ"א ס"ג), קודם ההגעלה צריך לשופם יפה במשחזת או ברחיים להעביר כל חלודה שבהם (פי' המ"ב סק"ב כשיש קצת ממשות בחלודה, אבל אם אין בחלודה ממשות כלל רק מראה בלבד, אין קפידא) קודם הכשרם, הלכך אם יש בו גומות ואינו יכול לנקותו יפה, אינו מועיל לו הגעלה לבד, וצריך ליבון במקום הגומות. ולכן יש להקפיד בכל כלי שיש לו גומות, וכן במזלגות בין השיניים, או במקומות שיש קפלים, לשפשפם ולנקותם היטב מכל חלודה, שומן או ממשות אחר, דאל"ה יש צורך בליבון באותן מקומות.

כלי שעשוי מחלקים אחדים ומשתמשים בו רק כשהם מחוברים יחדיו, א"צ לפרקם כדי להגעילם, אלא יכול להגעילם מחוברים, אך צריך להזהר שלא יהי' חמץ בעין במקום חיבורם, ואם יש שם חמץ בעין, ילבן ליבון קל באותו מקום. דבר זה שכיח בכלי ביטול שמוברגת לו ידית וכדומה, שהחמץ נכנס במקום החיבור וצריך להקפיד לנקותו כראוי.

הגעלה ביורה שאינו בן יומו

כ' הרמ"א (סי' תנ"ב ס"ב) דנהגו שלא להגעיל שום כלי בן יומו, והוסיף המ"ב (שם סק"ג), כיון שנהגו לכתחילה להחמיר בכל החומרות בהגעלת כלים, לכן יראה שגם היורה הגדולה שמגעיל בתוכה לא תהיה בן יומו, ובשעה"צ (שם סק"ט) הוסיף בשם הב"ח ופ"ח דגם נוהגים להגעיל היורה שמגעילין בה אע"פ שהיא אינה בן יומו.

הדרך להגעיל הדוד הוא שימלאו מים עד שפתו וירתחם, ואח"כ יזרוק לתוך המים אבן חמה (אפשר לחממה על אש הגז ולהעבירה אח"כ לתוך הדוד עם צבת) כדי להכשיר את שפתו (עי' סי' תנ"ב ס"ו ומ"ב סק"ג דאם יזרוק אבן צוננת - מצנן המים), ואע"פ דמעיקר הדין א"צ להכשיר את שפתו (ע"ש במ"ב סק"ט), כ' הט"ז (סי' תנ"ב סק"י) דעכשיו נהגו כן על צד היותר טוב, שמא יגע הכלי המוכשר בשפה של היורה. אח"כ ישפוך המים הללו וישטוף הדוד במים צוננים, ואז שוב ימלאנו במים אחרים וירתחם לצורך ההגעלה.

הגעלה בדוד של חמץ או בדוד של פסח

מעיקר הדין, מותר להגעיל כלי הבלוע מחמץ, בין בכלי כשר לפסח, ובין בכלי חמץ אם הדוד אינו בן יומו, אבל נוהגים לכתחילה להגעיל כלים לפסח בכלי מיוחד לפסח ולא בלוע מחמץ (עי' שעה"צ סי' תנ"ב סק"ט). אבל מביאים בשם מרן הגריש"א זצ"ל (בהגדה של פסח להגרי"ש אלישיב זצ"ל עמוד 11), שמותר לכתחילה להגעיל כלים לפסח, בין בקומקום של כל השנה, ובין בקומקום של פסח, ואין שום עדיפות לזה על זה, והיינו אפילו אם במשך השנה הערה מקומקום החמץ לתוך סיר רותח מלא איטריות, דודאי עלו אדים ונכנסו לתוך הקומקום, בכל זאת מגעילים בו, ובלבד שלא יהיה בן יומו מחמץ. מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל אמר בשם מרן החזו"א זצ"ל, שמותר להגעיל כלים בכלי כשר ואין הכלי נאסר, ובין בכלי שאינו כשר, ומ"מ מרן הגר"ח זצ"ל ציין לשעה"צ הנ"ל דהמנהג להחמיר בזה (שער המועדים - פסח מהדורת תשפ"ד עמוד י"ג).

הכשרת כלים חדשים הנקנים לפסח

הקונה כלי חדש לפסח ומכשירו מחשש שמשחו עליו שומן של איסור, לא יכשירנו בכלי חמץ אפילו אם הכלי אינו ב"י, ולכן נוהגים במקומות ציבוריים להכין דוד נפרד לכלים חדשים לפסח, ודוד נפרד לכלי חמץ.

הרתחת המים להגעה

כ' הרמ"א (סי' תנ"ב ס"א) דאין הגעה מועלת כלום אם אין המים רותחים, והוסיף המ"ב (סק"ז) דהיינו אפילו אם הם בחום שהיד סולדת בהם, דכל זמן שאין המים מעלים רתיחה, אינם מפליטים. והפמ"ג (שם א"א סק"ג) הוסיף, דאם המים לא העלו רתיחות צריך להגעיל הכלי עוד פעם, אלא שנסתפק אם בדיעבד לא הגעיל הכלי פעם שניה ובישל בו בפסח, אם האוכל נאסר, וכ' שם המ"ב (סק"ח) דנראה דאם אינו בן יומו מעת שנסתמש בו החמץ, יש לצדד להקל.

עוד הוסיף שם המ"ב, דלכן צריך להמתין בכל כלי עד שיעלו המים אבעבועות, ויש להזהיר למגעילין בזה, כי הם נוהגים בזה קלות ומגעילין במהירות זה אחר זה ואינם מדקדקין לראות אם מעלין רתיחה. מה"ט כ' המ"ב (סי' תנ"א סק"נ וסי' תנ"ב סק"כ) דצריך לנגב הכלי שיהי' יבש לפני שמגעילו כדי שלא יצנן את המים.

הגעלת כלי גדול שאינו נכנס כולו לתוך היורה

כ' בשו"ע (סי' תנ"א ס"א) דאם רוצה להגעיל מחבת והיא ארוכה (ואינו יכול להגעילה בתוך כלי גדול), משים חציה והופך עוד ומשים חציה האחר, ואמנם מעיקר הדין אין חסרון אם מגעיל כלי שאינו בן יומו כמה פעמים, בכל זאת מבואר במ"ב (סי' תנ"ב סק"ג) ובה"ל (שם ס"א ד"ה צריך) בשם הט"ז דלכתחילה עדיף להגעיל כולו בפעם אחת, דשמא יחזור ויכניס במים מקצת הכלי שכבר הגעיל והוא יחזור לבלוע מה שכבר פלט דלא שייך כאן סברת איידי דטריד למיפלט לא בלע, ואע"פ דיש ששים במים נגד הבליעות, מ"מ קיי"ל דלכתחילה ראוי להחמיר בכל החומרות כמבואר במ"ב (סי' תנ"ב סק"ג).

הגעלת כל הכלי או רק מצד הפנימי

יש להסתפק אם כלי שבלע ע"י בישול צריך הגעה גם בצד חיצוני דהרי הבליעה היתה רק מבפנים. הפת"ש (נ"ד סי' צ"ב סק"ג) כ' בפשטות דצריך להכניס כל הכלי ליורה משום דגם צד החיצון צריך הגעה, אבל בשו"ע (סי' תנ"ב ס"ו) לא משמע כן דהרי נפסק דכלי גדול שאינו יכול להכניסו לתוך כלי אחר מחמת גודלו, עושה שפה לפיו מטיט כדי שיתמלא היטב ויגעו המים בשפתו, וממלאו מים ומרתיחו, או ישליך אבן רותח לתוכו בעודו רותח ומתוך כך ירתיחו המים יותר ויעלו על שפתו. והנה זה ברור דבאופן כזה המים לא יגיעו לכל החלק החיצוני של הכלי, ולכן הסביר החזו"א (או"ח סי' ק"כ סק"ט) דההגעה מבפנים מפליטה את הבליעה גם מהדפנות מבחוץ, אבל למעשה יש לנהוג כל פעם להגעיל כלי ע"י שמכניס כולו בתוך היורה (ע"ש סק"ח). אם השתמש בכלי עם חמץ גם מבחוץ, כגון ששאב בו חמץ, כ' המ"ב (סי' תנ"ב סק"ג) בשם המ"א דצריך הגעה מבחוץ מעיקר הדין, והיינו בהגעלת כולו תוך היורה.

חיוב הגעלת ידיות הכלים

בשו"ע (סי' תנ"א ס"ב) נפסק דכל הכלים צריך להגעיל ידותיהם כמותם, והפוסקים הביאו ב' טעמים לחיוב הגעלת הידיות ג"כ. המ"ב (שם סק"ח) הסביר, כיון שהשתמש בכלי זה לחמץ, אמרינן דחם מקצתו חם כולו ובליעת החמץ נכנס גם בידית, אבל טעם זה שייך רק בכלי מתכת, ולשון השו"ע הוא **דבכל הכלים** צריך להגעיל ידותיהם, ולכן כ' עוד טעם דחיישינן שמא הידית קיבל איזה פעם חמץ ע"י כ"ר כשהדיחו אותו בתוכו לנקותו, ובמחבת שמא ניתז על הידית מגוף הכלי.

אופן הכנסת הכלי למים

כ' בשו"ע (סי' תנ"ב ס"ד) דאם מכניס הכלי למים ע"י צבת, צריך להעביר הצבת אח"כ לחלק אחר של הכלי משום שרתיחת המים לא הגיע למקום אחיזת הצבת, אבל המ"ב (סק"ג) הביא בשם האחרונים דטוב יותר להכניס הכלי למים בתוך סל מנוקב. מה"ט כ' בשו"ע (שם ס"ג) דלא יגעיל כמה כלים יחד אם נוגעים זה בזה, והסביר המ"ב (סק"ב) משום דהרתיחות אינה מגיע למקום נגיעתן אע"ג דלגבי טבילה אין זה נחשב כחציצה, ולכן יש להקפיד כשמגעיל כפיות קטנות וכדומה שלא להכניסם ביחד אא"כ הם בסל רחב ולא יבואו ליגע אחד בשני, או שינענע הסל עם הסכו"ם בתוך מי ההגעלה כדי שהמים ירתחו גם במקום נגיעתם.

כמה זמן צריך להשהות הכלי במים

כ' בטור (סי' תנ"ב) דנוהגים להכניסן ולהוציאן מיד, אבל הט"ז (שם סק"ב) כי דמיד לאו דווקא דהרי בעינן שיהי' זמן שהרתיחה יכנס לכלי ויפליט מה שבלע, ואמנם הפר"ח הסכים לשיטת הטור, אבל למעשה כ' בשעה"צ (שם סק"ג) דלכתחילה טוב להשהות הכלי במים רותחים קצת, ומ"מ אין להשהותן במים יותר מזמן מועט כדי שלא יחזרו ויבלעו בחזרה מהמים, ואפילו אם יש ששים במים נגד הבליעה, מ"מ נוהגים להחמיר כל החומרות כמבואר במ"ב שם (סק"ג).

שטיפת הכלי במים קרים אחרי הגעלה

כ' בשו"ע (סי' תנ"ב ס"ז) נוהגין לשטוף הכלי במים קרים אחר הגעלה מיד, והסביר המ"ב (סק"ד) טעם הדבר כדי שלא יחזור ויבלע ממים רותחים שעליהם שיש בהן פליטת החמץ, ומ"מ בדיעבד אפילו אם לא שטפו כלל אין לחוש דהרי אין מגעילין אלא קודם זמן האיסור, ואז נחשב טעם החמץ כנ"ט בר נ"ט דהתירא (כמבואר במ"ב שם סק"א), או שהוא אינו בן יומו והחמץ כבר נפגם ונטל"פ, או שיש במים ששים נגד כל מה שבלוע בכלי ואז בטל הטעם בששים.

איזה כלים אפשר להגעיל

כ' בשו"ע (סי' תנ"א ס"ח) אחד כלי עץ ואחד כלי אבן ואחד כלי מתכת דינם להכשירם בהגעלה, אבל מבואר בשו"ע שם (סק"ב) דבכלי חרס לא מהני הגעלה.

הכשרת כלים שתשמישן בצונן – גביע כסף

כ' הרמ"א (סי' תנ"א ס"ו) יש מחמירין להגעיל כל כלי שתיה אע"פ שתשמישן בצונן, משום שלפעמים משתמשין בהם בחמין, וכן הוא המנהג להגעילן, ובדיעבד סגי להו בשטיפה.

והנה בזמנינו אכשור דרא ורוב אנשים קונים כלים חדשים לפסח, אבל נ"מ טובא לגבי הגביע שמשתמשים בו לקידוש מדי שבת בשבתו, דלכאורה גם לפי הרמ"א שמחמיר להגעיל כלי שתיה, היינו משום שלפעמים משתמשין בו בחמין אבל בכוס לקידוש ששימושו תמיד בצונן, לכאורה סגי בשטיפה לכו"ע, אבל לפעמים כששוטפין אותו במים חמים יש בו שיירי פירורי חלה ואפשר נבלע בו ע"י עירו. וכמו"כ לפעמים כשמשתמשים בו לשתית יין ויש בו פירורים מעלי"ע יש לחוש שבלע חמץ, וכן לפעמים משתמשים בו ליי"ש שהוא חמץ גמור (ובדבר חריף א"צ מעלי"ע כדי שיבלע בכלי, אלא סגי בשיעור שיתנו הכלי על האש ויתחיל לרתוח כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' ק"ה סוס"א), וע"ש בדרכ"ת (סקמ"ב) שהביא מחלוקת אם השיעור הוא י"ח דקות או שש דקות), ולכן למעשה נהגו להחמיר להגעילן.

כלי זכוכית

כ' בשו"ע (שם סכ"ו) דכלי זכוכית אינם צריכים הכשר שאינם בולעים ובשטיפה בעלמא סגי להו, אבל הרמ"א כ' דיש מחמירין דבכלי זכוכית אפילו הגעלה לא מהני להו, וכן המנהג באשכנז ובמדינות אלו. המ"ב (סי"ק קנ"ד) הסביר דתחילת ברייתו מן החול, וא"כ הרי הוא ככלי חרס שאין הבליעות יוצאות מדופיו לעולם ואפילו ע"י הגעלה, ואע"ג דתשמישו בצונן מ"מ לפעמים משתמשין בהן בחמין, וחיישינן גם לתשמיש שאינו קבוע. ומ"מ הוסיף המ"ב (סי"ק קנ"ו) בשם הח"א דבמקום שאין בנמצא כלי זכוכית ואין לו כוסות ושאר כלים, יכול לסמוך להקל לנקותן יפה יפה ולהכשירו ע"י עירו ג' ימים.

כלי פיירקס ודורלקס

נחלקו הפוסקים לגבי הגעלת כלי דורלקס ופיירקס, האם דינם כמו כלי זכוכית. למעשה יש מתירים להגעיל כלים הללו בשאר איסורים ולא מתמץ לפסח (שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' פ"ו, וקובץ תשובות ח"ג סי' פ"א), אבל בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' מ"ג) פסק דאין להקל להגעילם – אפילו בשאר איסורים.

הכשרת הזכוכית הקבועה על כיריים חשמליות

כיריים חשמליות שמכוסות בזכוכית עבה, עליה מניחים הסירים – אין אפשרות להכשירם ע"י היסק הכיריים, דכיון שהתבשילים נשפכים עליה בתדירות, היא טעונה ליבון גמור, והיסק זה אינו כליבון גמור (הליכות שלמה – פסח פ"ג ס"ג).

הגעלת כלי פלסטיק

נחלקו הפוסקים אם אפשר להגעיל כלי פלסטיק - דמצד אחד כי באג"מ (או"ח ח"ב סי' צ"ב), כיון שנעשה מחומרים כימיים שלא הוזכרו בחז"ל, א"א להכשירו כיון שלא ידוע אם נפלט ע"י הגעלה, ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' ס"ז) כתב, כיון שפלסטיק עלול להתקלקל בהגעלה, יש לחוש שלא יגעיל הכלי כראוי משום דחס עליה, ומרן בעל שבת הלוי זצ"ל פסק שאם בלע בעירווי כלי ראשון, אין לפלסטיק הגעלה, אבל אם בלע רק מחום כלי שני - שהכשרה היא רק לחומרא, יש להקל להגעילו (קובץ מבית לוי יו"ד הנדמ"ח עמוד רל"ג).

אבל בשו"ת חשב האפוד (ח"א סי' קי"ז) פסק, כיון שלא הוזכר בגמ' האיסור להגעיל רק בכלי חרס, ממילא הגעלה מהני בכל שאר כלים, ואין בידינו להמציא חומרא בשום כלי חוץ מחרס. בשו"ת חלקת יעקב (ח"ב סי' קס"ג) ג"כ היקל בזה, ובשם מרן הגריש"א זצ"ל מביאים (שבות יעקב - מיקרוגל פ"ה סק"ד עמוד נ"ג), דאמנם אין להקל להכשיר כלי פלסטיק מבליעת איסור או מחמץ לפסח, כיון שאינו ברור אם ההגעלה מועילה להוציא כל הטעם הבלוע, אבל אם נאסר ע"י בליעות של בשר ואח"כ של חלב, כיון שהתירא בלע, אפשר להגעילו כשאינו בן יומו במים רותחים שעל האש, בהכנסתו למים ג' פעמים (ע"פ משי"כ בשו"ע הרב סי' תנ"א ס"י"ג בהג"ה).

כלי פורצליין

לגבי כלי פורצליין כי המ"ב (סוסי' תנ"א) דדינו כמו כלי חרס ולא כלי זכוכית, ונ"מ טובא במי שירש סט כלי פורצליין יקרה מקרוב משפחה שאינו שומר תו"מ, דכיון דדינו ככלי חרס, לא שייך להגעילו, ומ"מ במקרים מסויימים יש מקום להקל, דהרי השע"ת (ריש סי' תנ"א) הביא שו"ת חכם צבי (סי' ע"ה) שחידש דכלי חמץ שלא השתמשו בו משך י"ב חודש, ואח"כ בשלו בו בפסח, דיש להתיר התבשיל, ואע"ג דקיי"ל דנטל"פ אסור בפסח (עי' רמ"א סי' תמ"ז ס"ט), אבל אחרי י"ב חודש ליכא טעם כלל, ויש להקל בדיעבד, אבל אין להתיר לבשל בה לכתחילה.

והנה אמנם זוהי שיטת החכ"צ, אבל בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' ל"ח) הביא שו"ת הרשב"א שכי מפורש דגם כשעבר י"ב חודש אין להקל, ומ"מ כי בשו"ת חיים שאל דאם ישראל קיבל כלי פורצליין כמתנה מנכרי ועברו שנתיים ימים והם כלי פורצליין יקרים ואינו ניכר אם הנכרי השתמש בהם, אע"פ דבשו"ת חכ"צ מבואר דאין להקל לכתחילה ובשו"ת הרשב"א מבואר דגם בדיעבד אין להקל, מ"מ הכא יש ס"ס, שמא הנכרי לא השתמש בהם, ואפילו השתמש בהם ספק שמא הלכה כמו החכם צבי, וסיים השע"ת דאם אפשר להגעילן ברותחין ג' פעמים יגעילם הכי וע"ע בדרכ"ת (יו"ד סי' קכ"א סק"ו) אריכות בזה, ובאג"מ (יו"ד ח"ב סי' מ"ו) ג"כ מצדד להקל בכגון דא בצלחות וכוסות בהפסד מרובה, וכמו שמצוי מאד אצל בעלי תשובה, דהרי הרגילות להשתמש בהם בכלי שני ע"ש.

כלי אמאיל

כלי אמאיל הוא כלי מתכת מצופה, אבל הפוסקים נחלקו בדינו כיון שנסתפקו אם ציפוי הוא מחרס שא"א להגעילו. בשעה"צ (סי' תנ"א ס"ק קצ"א בהג"ה) כי וז"ל קדרות ברזל המצופים בהיתוך לבן ושוע, העלה בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קי"ג) דלא מהני הגעלה, אכן שמעתי שכמה גדולים נהגו להחמיר רק לענין איסור חמץ, אבל בכל השנה הקילו להגעילה אחר מעל"ע עכ"ל. למעשה נחלקו גדולי הפוסקים לדינא, דיי"א דדינו ככלי חרס שא"א להכשירו לא בהגעלה ולא בליבון, ויי"א שביררו שהציפוי נעשה ממתכת ולכן מותר להגעילו, ויי"א שצריך ליבון קל, ויי"א שצריך להגעילו ג' פעמים (עי' בדרכי תשובה יו"ד סי' קכ"א סק"כ בירור השיטות). בזה"ז נתברר שציפוי האמאיל נעשה מחול כמו שמיצרים זכוכית, או בתערובת חרס וזכוכית, ובכל זאת כיון שיש ששים בכלי נגד החרס שבו, מקילים להגעילו בכל ימות השנה, וע' בשו"ת שבת הלוי (ח"ב סי' מ"ג) שמיקל בכל ימות השנה אבל מחמיר שלא להכשיר כלי אמאיל לפסח, וגם בכל ימות השנה כי דאולי כדאי להחמיר להגעילו ג"פ.

פלטה של שבת

פלטה של שבת שמצופה באמאיל, צריך לנקותו ביסודיות, ואח"כ ידליקנה לשעתיים, ואחר שנתקה מזרם החשמל ישפוך עליו מים חמים, ומן הנכון לשפוך ג' פעמים (ואע"פ דמבואר ביו"ד סי' צ"ב ס"ז דשתי קדירות הנוגעות זו בזו אין הבליעה יוצאת מזו לזו, מ"מ משום חומרא דחמץ יש להחמיר וע' במ"ב סי' תנ"א סק"ד) ואח"כ יכסנה בנייר אלומיניום שמספיק עב שלא יקרע (עי' מ"ב שם ס"ק קט"ו).

תנור אפייה

אע"פ דמעיקר הדין היי מקום להקל להכשיר תנור אפייה בליבון קל וא"צ ליבון חמור, משום שאין אופין על התנור ממש אלא בתבניות, ועוד שפוגמים ומכלים כל ממשות של חמץ שנשאר ע"י ספריי, ומשום עוד כמה טעמים (עי' שו"ת מנח"י ח"ג סי' ס"ו), מ"מ למעשה פסק מרן בעל שבת הלוי זצ"ל (קובץ מבית לוי על פסח מהדורת תשע"ט עמוד כ"ח), דיש להמנע מלהכשירו כיון שיש בליעות מחמץ ממש, ואז אין הבליעה יוצאת אלא ע"י ליבון חמור, ועוד דקשה לנקותו היטב, ובפרט דמצוי מאד שיש חמץ בעין בצירי הדלת. גם תנור אפייה המתנקה מאליו בחום של למעלה מ-400 מעלות, אין להכשיר לפסח.

פח (בלעך) שמניחים על הלהבות

לכתחילה ראוי להשתמש בבלעך מיוחד לפסח, דע"פ רוב נשאר לכלוך דבוק שקשה לנקותו. אם אין אפשרות לקנות בלעך חדש, ינקה הבלעך של כל השנה, וילבנו ע"י שיהפכו ויניח הצד שעליו מניח הסירים על המבערים, וידליק כל הלהבות כדי שהאש תגיע לכל הבלעך, ואח"כ יכסנו בנייר אלומניום.

מיקרוגל

לכתחילה אין להשתמש במיקרוגל של חמץ בפסח, אע"פ שבמדה מסויימת אינו כ"כ חמור כמו תנור, דהרי דפנותיו אינן מתחממות ע"י הגלים, אבל כיון שלפעמים האוכל פולט זיעה ומחמם הדפנות, וכן לפעמים נשפך על הדפנות מהאוכל החם, ולא שייך ליבון קל, לכן לכתחילה אין להשתמש בו בפסח.

כיריים של גז

כ' הרמ"א (סי' תנ"א ס"ד) חצובה צריך ליבון, והסביר שם המ"ב (סקל"ד) דסגי בליבון קל כיון דמעיקר הדין ב' קדירות הנוגעות זו בזו, אין הבליעה יוצאת מאחד לחברתה, ועוד דאפילו אם נשפך, הלא כבר נשרף ע"י האש, וכן פסק באג"מ (אורי"ח ח"א סי' קכ"ד), אבל י"א (עי' קובץ מבית לוי על פסח עמוד ל"ו) דבחצובות שלנו שהמסגרת גדולה ואינה על האש ממש, לא שייך הטעם דמסתמא נשרף ע"י האש, ולכן למעשה עדיף להשתמש בחצובות חדשות לפסח, ואם א"א, ילבנס ואח"כ יכסם בנייר אלומניום.

צריך לנקות המבערים היטב ואח"כ ידליקם עד שיתחממו היטב. צריך להכשיר המגש שמתחת המבערים ע"י עירווי מים רותחים מכלי ראשון (כגון מקומקום חשמלי), ואח"כ יכסנו בנייר אלומניום.

דוד מים וקומקום חשמלי

כ' בערוה"ש (סי' תנ"א ס"א) דמעיקר הדין א"צ להגעיל חבית שהחזיקו בה מים כל השנה, דיש חשש רחוק שנפל בהם חמץ, אבל בכל זאת במקום שמחממים חלות או בורקס על המיחם בשבת, בודאי חייבים להכשירם לפסח וע"ע מש"כ בערוה"ש (סי' תנ"ב ס"ה), וע"ע בספר הגעלת כלים (פ"ג סי' ת"א) דשייך להגעילם אפילו אם פי הקומקום צר, וכן אם נצטברה במיחם אבן סיד לבנה קשה שא"א להורידה, א"צ לחוש שנכנס פירור חמץ מתחת לשכבת הסיד, וכמו"כ אין לדמות הצטברות זו לחרס אלא לכלי אבן שמועילה לו הגעלה (וע"ש שכ"כ בשם בעל שו"ת מנח"י זצ"ל ומרן הגרש"א ובעל שבת הלוי זצ"ל), ואם יש שם ברז רצוי לפותחו בזמן ההגעלה.

אבל למעשה אכשור דרא, ורוב אנשים אינם מכשירים אותם לפסח אלא קונים קומקום ומיחם מים מיוחדים לפסח.

כיורים וברזים במטבח

יש לשפוך מים רותחים בכיורים במטבח העשויים מחרסינה וכן לשפוך אקונומיקה בפתח היציאה מן הכיור כדי לפגום החמץ שהצטבר שם. לצורך פסח אין להשתמש בכיורים הללו אלא יכניס בהם קערות המיוחדות לפסח, ויקפיד שיהיו מוגבהים קצת מתחתית הכיור, דאל"ה כיון דחרס אין לו הכשר, פעמים רבות נסתם הכיור ומתמלא במים, וכשהם חמים תצא הפליטה מהחרס ותיבלע בכלים, ואמנם יש שהעירו שגם כשמשתמשים בקערות הללו, לא ישתמש במים חמים מה"ט (עי' בהגעלת כלים פ"ג סעיף קכ"ו בשם מרן המנח"י זצ"ל ובעל שבת הלוי זצ"ל), אבל נראה דאם הקערות מוגבהות מתחתית הכיור, ואין חשש שהמים הרותחים יעלו מהכיור לתוך הקערה, יש להקל לכתחילה גם להשתמש במים חמים.

בענין הברזים, כ' ברמ"א (סי' תנ"א סכ"ז) דנוהגין להדיח הברזות שבחביות של יין, והסביר המ"ב (סי' קס"א) טעם הדבר משום שממשמשין בהם בידים המדובקים מחמץ. והנה בנד"ד גרע טפי דהם בולעים חמץ מעירוי מאכלים ומאדים שעולים באופן קבוע מהכיר, ולכן יש לנקותם היטב, ואח"כ ישפוך עליהם מים רותחים, בו בזמן שמים חמים גם יוצאים מהברז (ועי"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' פ"א סק"ב). עוד יש להעיר, דבשלמא כשמדובר בברזים מברזל ששייך בהם הגעלה, אבל אם הברזים עשויים מפלסטיק, צ"ע טובא אם שייך להכשירם, אבל למעשה יש לצרף כמה וכמה סניפים למה אין צריך להחליפם לפסח. יש מחמירים לעטוף ידיות הברזים עם ניילון משום שמשך כל השנה נוגע בהם בידים מלוכלכות מחמץ, ובפסח יגע בהם גם בשעת הסעודה.

מי שיש לו מסננת קבועה בברז, חייב להורידה לפסח שמא נשאר שם חמץ, ויחליפנה לברז מיוחד לפסח (ובענין עצם השימוש במסננת בפסח, דביו"ט שחל בשבת או בשבת חוה"מ שייך איסור בורר, מ"מ כ' הגר"ש אויערבך זצ"ל - הובא בארחות שבת פ"ג סוף הערה ל"ט - דכמו דלגבי סינון מים משרצים בשבת, דמקילין משום שמן הדין א"צ לחוש לשרצים דתולים שאין כאן שרץ, ממילא ה"ה דתולים דאינו מעשה ברירה בשבת, א"כ ה"ה לענין חמץ בפסח, מי שחושש הרבה מחמת חומרא דחמץ ותולה פיסת בד לסנן את המים, הרי זה מותר, כיון שהוא עצמו יודע שאין כאן חשש שצריך לחוש לו ומסתמא לא נעשה כאן שום מעשה ברירה, אף שהאדם נרגע על הצד הרחוק שיש כאן בירור, וע"ש עוד אריכות בזה).

שלחנות

כ' בשו"ע (סי' תנ"א ס"ב) השלחנות והתיבות שמצניעים בהם אוכלים כל השנה, רגילים לערות עליהם רותחים לפי שלפעמים נשפך מרק מן הקדירות לתוכן, וכ' שם המ"ב (סי' קי"ד) בשם המהרי"ו דלא מהני עירוי מפני שלפעמים משים עליו פשטידא חם והוי כאילו נשתמש בכלי ראשון, אלא יכשירם ע"י אבן מלובן וישפוך עליו רותחים וכו', והוסיף שם (סי' קט"ו) דיש שכתבו שצריך להניח עליהם עוד מפה או דבר אחר החוצץ שמא נדבק בו עדיין עוד חמץ בעין.

אם השלחן יתקלקל ע"י עירוי מים רותחים, כ' הפוסקים (ערוה"ש יו"ד סי' קכ"א ס"ד ודרכ"ת שם סק"ח) דסגי אם ידיחנו היטב ויכסנה, וכמו"כ שלחן שאינו אוכל עליו אלא באמצעות מפה, כ' בכה"ח (סי' תנ"א סו"ק ר"ג) דא"צ הגעלה וסגי אם ידיחנו היטב ויכסנה. ומ"מ אם רגילים ללוש עיסה על השלחן, נפסק בשו"ע (סי' תנ"א ס"ז) דצריך הגעלה, וברמ"א כ' דהמנהג שלא להשתמש בהם בפסח, אבל המ"ב (סקצ"ד) כ' הטעם לפי שא"א לנקותן יפה יפה שלא ישאר משהוא חמץ באיזה סדק שאינו נראה לעין, ולפ"ז בשלחנות פורמייקה יש מקום להקל, ומרן בעל שבט הלוי זצ"ל פסק (קובץ מבית לוי על פסח עמוד צ"ז) שיכסנה במפה ויפסיק בכלי תחת קדירה חמה.

השיש שבמטבח

יש לנקות השיש היטב וגם ינגבנו מהמים הצוננים כדי שלא יצננו המים הרותחים שישפוך עליהם (כמבואר במ"ב סי' תנ"ב סק"ב), וכשעבר מעל"ע אחרי שהפסיק להשתמש בהם בחמץ, ישפוך עליהם מים רותחים מהקומקום חשמלי או מכלי ראשון של חמץ שאינו בן יומו, וחוצץ מזה יכסה השיש עם פח או עם עץ או עם פי.וי.סי. או עם נייר אלומניום עבה (כמבואר במ"ב סי' תנ"א ס"ק קט"ו, דצריך לכסותו גם אם הכשירו, ועוד משמע שם דגם כשמפסיק במפה בכל זאת צריך הגעלה, ועי' באז נדברו ח"ז סי' נ"ט ד"ה אמנם האחרונים, שהסביר דאולי חוששין שיתגלה), אבל לא ישתמש בנייר אלומניום דק שנקרע בנקל, משום שהמ"ב (סי' תנ"א ס"ק קי"ד) כ' בשם המהרי"ו וי"ל דלא מהני עירוי משום שלפעמים מניח עליו דבר גוש, ולכן כתב דצריך להכשיר השיש גם באבן מלובנת.

אבל למעשה כ' שם המ"ב, דבדיעבד מותר אפילו ע"י עירוי לבד, ובפרט שהרמ"א (שם ס"ו) נקט, דאע"פ שאין להקל להכשיר רק בתר רוב תשמישו, מ"מ בדיעבד יש להקל להכשיר בתר רוב תשמישו, ובשיש ע"פ רוב אין משתמשין בו בחום המחייב הגעלה, אבל כיון דכל זה רק בדיעבד לכן לכתחילה צריך לכסותו בדבר שלא יקרע, וחוצץ מזה גם לשפוך עליו מכלי ראשון (דאפילו אם הכיסוי מעביר חום, ויתכן שיש מים מתחת לכיסוי, מ"מ יש להקל מכמה טעמים: א. בדרך כלל השיש אינו רטוב. ב. הוא נותן טעם לפגסכיון שכבר עבר מעל"ע משימוש בחמץ. ג. הוא מוכשר ע"י עירוי, והרי תתאה גבר, והוא קר ואינו אוסר רק כדי קליפה, והאלומיניום הוא כ"ק. ד. יש ספק אם שניהם חמים. ה. הרמ"א יו"ד סי' צ"ב ס"ח פסק לגבי ב' קדרות שנוגעות זו בזו, דאין הבלוע יוצא מדופן לדופן בלא רוטב, וחיידש החו"ד שם סק"כ דמעט רטיבות אינו נחשב רוטב כדי להוציא).

עוד יש לציין, כיון שמכסה השיש, מספיקה ההכשרה גם בלי אבן מלובנת. גם אם השיש הוא שיש גרניט יש להכשיר ע"י עירווי מכ"ר (השיש הוא ככלי אבנים שנפסק בשו"ע סי' תנ"א ס"ח דהכשירו בהגעלה, ובאם אינו מכסהו צריך הגעלה גמורה ע"י עירווי מים רותחים על אבן מלובנת, ובשיש גרניט יש שחוששים להכשירו עם אבן מחשש שיתפוצץ, אבל עירווי בלבד אינו מזיקו, וכשמכסה את השיש כנהוג, מספיק להכשירו ע"י עירווי בלבד בלא אבן). אם הוא שיש גרניט חדש, צריך לנקותו היטיב, כיון שנמשח בשמן לאחר הייצור וההרכבה.

חרסינה סביב לשיש

היות והרבה פעמים נוגעים סירים של חמץ רותחים בחרסינה, ואם יש בו בעין הרי זה בלע חמץ, לכן כדאי לשפוך מים חמים מכלי ראשון על החרסינה, ולכסותו אח"כ (בנייר אלומיניום וכדומה) עד גובה הסירים (קובץ מבית לוי על פסח מהדורת תשע"ט עמוד כ"ז).

הגעלת טבעות נשים

בכמה מדריכי כשרות כותבים שטבעות נשים, ובפרט אלו שהן חרוטות ומשובצות, צריך לנקותן היטב בכל חריץ שבהן, ואם לשים בצק לפעמים בעוד הטבעת ענודה על האצבע, יגעילו אותן אם רוצות לענודן בפסח, ולכל הפחות לא לעונדן בזמן שהידיים עוסקות בחמין, אבל י"א (ספר הגעלת כלים פי"ג סק"ג) דאין צריך להגעילן,

הגרצ"פ פראנק זצ"ל (ספר הכשרות פי"ו ספ"ב) ס"ל שצריך להצניען בימי הפסח יחד עם כלי החמץ, דיש להתייחס לטבעת כזו ככלי לישא, שאפילו אם ינקוה היטב לא יצא כל החמץ שבה, וגם במהלך הפסח, עקרת הבית מרימה מכסה של סיר מרק, והבל עולה לטבעת שיש בה בליעות או שיירי חמץ.

והנה י"א (נטעי גבריאל פס"ד הערה ל"ו) דאם חושש שיתקלקלו בהגעלה, א"צ להגעילן וסגי אם ידיו וינקו היטב, ובבית מרן הגרשז"א זצ"ל נהגו לשרותן זמן קצר בדבר הפוסל מאכילת כלב כגון אקונומיקה, ולא הגעילום ברותחים (הליכות שלמה – פסח פי"ג ארחות הלכה 51).

למעשה יש לחלק בין טבעות שאין לשין עיסה כשהן על האצבעות, דבכה"ג סגי אם ינקו היטב, לבין טבעות שלשין בהן, דיש לחוש לחמץ ממש, ואז אחרי שניקו אותן, לכל הפחות יש לשפוך עליהן מים רותחין מכלי ראשון.

אם לא הגעילו את הטבעות, ובשעת בישול מאכלי פסח נגעה במאכל חם בטבעתה, אין המאכל נאסר כיון שרוב תשמיש הטבעת הוא בקר, ובלא"ה בדרך כלל אינה נוגעת בחמץ בחום שהיס"ב (שו"ת שבט הקהתי ח"ו סי' קצ"ג).

הגעלת כלים וטבילת כלים

כשקונים כלים חדשים וצריכים להגעילם וגם להטבילם, כ' בשו"ע (יו"ד סי' קכ"א ס"ב) וז"ל לקח מהם כלים שנשתמש בהם בחמין, מגעילן ואח"כ מטבילן, ואם הטבילן ואח"כ הגעילן מותרים, וי"א שצריך לחזור ולהטבילן עכ"ל, והסבירו הש"ך והט"ז שהמחמירים ס"ל דהו"ל כטובל ושרץ בידו, ולהלכה פסקו הש"ך (סק"ה) וחכמת אדם (כלל ע"ג ס"א) ופמ"ג בה"ל פסח (במשב"ז סוסי' תנ"א) שצריך לחזור ולהטבילן בלי ברכה, אבל הדגול מרבבה הוסיף שאם אינו בן יומו כשהטבילו, בודאי א"צ להגעילו שנית, דכיון שאינו ב"י אינו כטובל ושרץ בידו דהרי מדאורייתא הכלי הוא היתר גמור, ואפילו מדרבנן אינו שרץ, אלא שאסור להשתמש בו גזירה שמא ישתמש בו כשהוא ב"י (אמנם המקור מים חיים וכן בשו"ת בית שלמה ח"ב סי' קמ"ח כ' דמסתימת הפוסקים משמע דאין לחלק בדבר – וע"ע בחלקת בנימין סי' קכ"א סק"ז ובביאורים שם). לפ"ז בכלים חדשים שכל החיוב הגעלה הוא רק חומרא, כיון שאינם ב"י הוי נטלי"פ, ממילא אם הקדים להטבילם לפני שהגעילם, בודאי א"צ להחמיר ולחזור ולהטבילם, ובשם מרן הגריש"א זצ"ל מובא שמותר לעשות כן לכתחילה (משנת הגרי"ש – פסח עמוד ס"ה).

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' שמיני תשפ"ד

ענייני מכירת חמץ

מסירת המפתח

הב"ח (סי' תמ"ח ד"ה ואם) כתב דצריך למסור המפתחות לעכו"ם, דבלא"ה לא סמכא דעתי דעכו"ם שהיא מכירה גמורה, אלא סובר שהיא רק מכירה להסיר מעליו איסור חמץ, וע"ז נאמר בראשונים "ובלבד שלא יערים", וכן נקט המ"א (שם סק"ד) והט"ז (שם סק"ד), וכ"כ בשו"ע הרב (סי' תמ"ח סי"ג) וז"ל אפילו אם הקנה את החמץ להא"י באחד משאר דרכי הקניה כו', אעפ"כ צריך למסור להא"י את המפתח מן החדר שהחמץ מונח בתוכו, כדי שיוכל הא"י ליכנס להחדר וליטול את חמצו בכל עת שירצה מכל ימי הפסח כו', ואפילו בדיעבד אסור החמץ בהנאה לאחר הפסח אם לא מסר לו את המפתח קודם שעה ששית עכ"ל, וכן נקט המהרש"ם (תכלת מרדכי ח"ג עמוד שס"ב דיני מכירת חמץ אות צ"ג). יש לציין שענין מסירת המפתחות כבר הובא בלקט יושר (עמוד 174 – ובנדמ"ח עמוד קנ"ט) וביוסף אומץ (ראש הדיינים בפרנקפורט בזמן השל"ה הק' - אות תשי"ט).

האחרונים נחלקו לבאר טעם הב"ח והט"ז שהחמירו שצריך מסירת המפתח: א. בשו"ת נוב"ק (סי' י"ח) הסביר שאם אינו מוסר את המפתח, יש חשש הערמה וכמש"כ המ"א. ובשו"ת שערי צדק (הג"ר מנחם מענדל פאנעט זצ"ל - או"ח סי' מ"ב ד"ה ממוצא) האריך לחזק סברת הנו"ב, וכתב וז"ל בהאי דהב"ח והט"ז הנ"ל, שאינו עושה המעשה כלל כדרך המכירה, דמי שמע כזאת שימכור, ויסגור החדר שהחמץ בתוכו שלא יוכל הקונה ליטלו משם, א"כ כשאינו עושה כדרך מכירה הרי הערמה ניכרת במעשיו וכו', בכה"ג הך הערמה לא מהני מדינא, וגם הקונה לא סמך דעתו לקנות כמש"כ הב"ח עכ"ל. ב. בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סי' ק"כ) הסביר, דאין כוונת הט"ז משום הערמה, אלא דכיון שנשאר חייב לו המעות, וכשלא מסר לו המפתח הוי כגילוי דעת דתפיס ליי אזורי, ונעשה כשומר שכוון להחזיר לו המעות, וכשלא מ"מ כיון שידוע שהעכו"ם לא ישלם לו כשיאבד, הו"ל כאחריות אלם דאסור (עי' שו"ע סי' ת"מ סי"א), וניהו דקנה אגב קרקע, מ"מ ע"י אחריות עבר על כל יראה (אמנם יש לציין שבשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' נ"ה כתב, כמה הרחיק נדוד להכניס פירוש זה בדברי הט"ז שלא כיון עליו כאשר יראה המעיין, דאין זכר לו בט"ז דמשום אחריות נגע בה, וגם שיעבד את הט"ז לדרך קשה, דהגם שלא קיבל אחריות מ"מ כיון דברשותו הוא סו"ס הוא תפיס ליה אדמיה, וכדין אלם דהוא גורם לעבור עליו בב"י, דזה כשיטת המקו"ח סי' ת"מ אשר חלקו עליו הרבה, וכאשר העיר השו"מ שם בעצמו).

אבל בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' ח"י) ותלמידו בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ב או"ח סי' רנ"ז) תמהו על הב"ח והמ"א והט"ז, דאפילו אם כוונתו להערמה, אבל סו"ס לא גרע ממי שמכר סחורות באופן המועיל, בחליפין או בהקנאת מקום, ולא מסר המפתח, ובלב המוכר להערמה גמורה שירצה אח"כ לבטל המקח, הלא ב"ד לא יקבלו שום טענה ממנו לבטל המקח, וכי אנו משגיחין בהערמה דיליה, הלא נקהה את שיניו בדין, ונוציא המקח מידו בע"כ ונאמר שכבר זכה הקונה, וא"כ הכי נמי כבר זכה הקונה הנכרי, ומה לנו בהערמת המוכר, וכיון שזכה הנכרי שוב אין כאן כל יראה, באופן שדברי הט"ז שכתב שעבר בב"י המה דברים שאינה נכונים עכ"ל. וכשיטת הנו"ב מבואר בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' מ"ד) ושו"ת ישועות מלכו (או"ח סי' ל"ט) ושו"ת מנחת משה (ח"א סי' ט"ו סק"ד) ושו"ת חבלים בנעימים (ח"ב סי' כ"ג סק"ו), ושם הביא בשם האחרונים, דאם מפורש בשטר מכירה, דרשות לנכרי לשבור הדלתות עד שיבא למקום שהחמץ מונח, א"צ מסירת מפתח.

אבל בשעה"צ (סי' תמ"ח סק"ז) העיר על סברת הנו"ב, דיש לחלק טובא, דכשמוכר סחורות, כיון שגמר בלבו להקנותם, לא איכפת לו אם לא מסר המפתחות, משא"כ במכירת חמץ יש לדון שאין המוכר

מתכוון כלל לשם מכירה לחלוטין, אלא להערמה, וא"כ כיון שגילה דעתו בשעת המכר ע"י אי מסירת המפתחות, שלא גמר בדעתו למכור חמצו מכירה מוחלטת, בודאי מיגרע גרע.

למעשה כ' המ"ב (סי' תמ"ח סק"ב) דצריך למסור לו המפתח של החדר בו מונח החמץ, כדי שיוכל ליכנס מתי שירצה ליטול את חמצו שנמכר לו, או שיאמר לו שיכול לקבל המפתח בכל עת שירצה וליכנס לחדרו, והוסיף בערוה"ש (שם סכ"ג) שאומר לא"י "ראה שהמפתח מונח כאן וכאן", ובכל עת שתראה ליטול החמץ תטול מכאן את המפתח, ותלך ותטול, ותשיב המפתח למקום זה כדי שלא יאבד עכ"ל, ומרנן בעל שבט הלוי זצ"ל (הובא בספר מכירת חמץ כהלכתו פ"ב הערה כ"א) והגריש"א זצ"ל (הגדה של פסח שלו עמוד 14 ד"ה המוכר) הוסיפו שאם משכיר כל הדירה לגוי, יציין בשטר הרשאה את המקום שבו יהא מונח המפתח, ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ז סוסי" נ"א) כתב שאם נועל הבית בקוד סודי, יכתוב בשטר שמוכנים למסור לו את הקוד כדי שיוכל ליכנס לבית ע"ש.

פרטים במילוי שטר מכירת חמץ

מיקום החמץ - מקומות המסומנים

בשטר מכירת חמץ במכירה של י"ג שמשכיר המקומות כדי ליפטר מבדיקת חמץ, יש מקום לציין מיקום החמץ, אע"פ שמעיקר הדין אם לא יפרט מיקום החמץ וישכיר רק המקומות "המסומנים", ג"כ סגי בהכי, מ"מ בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' י"ח ד"ה והנה) כתב שיש לפרט מקומות החמץ כדי שלא יהא דבר שאינו מסויים, וכמה אחרונים אוסרים אם לא פירט, וכן פסק מרן הגריש"א זצ"ל דלכתחילה יש לציין במדוייק המקומות שבדעתו להשכיר לנכרי, ונראה שאם יפרט החדרים בהם נמצא החמץ ויכתוב שמשכיר המקומות המסומנים בארונות בחדרים אלו, סגי בהכי.

יחוד קרקע לקנין אגב - היאך ינהג בחור ישיבה שרוצה למכור חמצו שהשאיר בישיבה

מהקנינים שעושים עם הנכרי הוא קנין אגב (ואכמ"ל במחלוקת הפוסקים אם קנין אגב מהני בגוי, דלמעשה כבר נהגו להקנות לו החמץ גם בקנין אגב כמבואר בשטרי מכירת חמץ של הנו"ב – עי' שו"ת שיבת ציון סי' י' שהנו"ב ס"ל שהקנין המובחר למכירת חמץ הוא קנין אגב – והגר"נ אדלר זצ"ל, ועי' בה"ל סי' תמ"ח ס"ג ד"ה בדבר מועט), וכיון שי"א דבעינן דווקא קרקע של בעל החמץ ולא סגי בקרקע של הרב המוכר החמץ, לכן נוהגים שהמוכר חמצו מייחד קרקע בדירתו לקנין אגב. המקור חיים (סי' תמ"ח חידושים סק"ח) והח"א (כלל קכ"ד ס"ג) פסקו, אם השליח מכר חמצו של המשלח אגב קרקע שלו אישית, מהני בדיעבד, וכן פסק רע"א (הובא בשו"ת חת"ס או"ח סי' קט"ז ד"ה מאי, וע"ע בגליון רע"א חו"מ סי' ר"ב ס"ג).

אבל החת"ס שם כתב דפשיטא ל"י דלא מהני, ואע"פ דקיי"ל דיד שליח כיד בעה"ב, היינו - שאם השליח יקנה מידי לצורך המשלח, ונזרק לחצרו של השליח, הו"ל חצר השליח שלוחו של בעה"ב וקנה לו, אבל שהשליח ימכור מטלטלין של המשלח אגב קרקע של עצמו, דהשתא הקרקע מקנה לאידך, לא מטעם יד ולא מטעם שליחות, אלא צ"ל שהמטלטלין של המשלח כאילו הם של השליח והו"ל כמקנה מטלטלין של עצמו אגב קרקעו, וזה לא שמענו, דהרי הרב אינו קונה החמץ של המשלח.

לשיטת מרן החת"ס זצ"ל, בחורי ישיבה שאין להם קרקע, וחוששים שהשאירו חמץ בישיבה, ורוצים למכור חמצם, יצטרכו לקנות קצת קרקע בקנין כסף מאביהם, או מחבר נשוי שיש לו קרקע (ישלם לו ש"ח אחד לצורך הקנין), כדי שיוכלו למכור את חמצם לגוי אגב קרקע השייכת להם.

י"א שאם הנהלת הישיבה נותנת רשות לבחורים להשכיר לגוי את הארונות בחדרים בישיבה, שפיר דמי, וטוב נמי לקנין אגב אע"פ שהוא רק מחובר לקיר, מ"מ תלוש ולבסוף חיברו נמי הוי מחובר לקרקע (חוט שני פסח עמוד ק"ו).

יחוד הקרקע למכירה ואם צריך לפרט גודל המקום ומיקום הקרקע

במכירה של י"ג א"צ לייחד קרקע לקנין אגב (חלק מבתי הדין מוכרים החמץ שאינו ידוע שנמצא במקומות המושכרים במכירת י"ג), כיון שהשכיר קרקע לנכרי ב"יג כדי ליפטר מבדיקה, אבל במכירת י"ד אם הוא רק מוכר חמץ שנשאר לו ואינו משכיר קרקע לגוי, בודאי צריך לייחד קרקע לקנין אגב.

בענין שיעור הקרקע, כתב בשו"ע (ח"מ סי' ר"ב ס"ז) קרקע כל שהוא מקנין על גביו מטלטלין הרבה, וכן מבואר בשו"ע (שם סי' קי"ג ס"ב), ואמנם המנהג לפרט גודל ומיקום הקרקע (ע' פתחי חושן קנינים פ"ג הערה צ"ה שהביא מקור לזה בראשונים), ומשכירים שיעור של טפח על טפח (כך נוהגים, וכן הובא בהגדה של פסח של מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל בשמו בעמוד ו'), אבל הרמ"א (שם סי' ר"ב ס"ז) כתב דא"צ לסיים הקרקע שמקנה על ידו, וכן מבואר גם בשו"ע (שם סי' קי"ג ס"ב). עוד יש לציין, שאין להשכיר קרקע קטן כזה במקום שאין הגוי יכול להשתמש שם, כגון תחת המקרר, אלא דווקא במקום ריק.

קנין אגב בדירתו שהיא שכורה או ב"דמי מפתח"

אם הקרקע רק מושכרת למי שמוכר את חמצו (ואפשר ה"ה במי שגר בדירה בדמי מפתח), י"א שאין בכוחו להקנות אגבו את החמץ לגוי (בשו"ת מהרי"ט ח"מ סי' פ"ג הביא ראיי מקידושין כ"ו: גבי מעשה שהיה במדוני אחד שהיו לו מטלטלין הרבה, וביקש ליתנם במתנה, ואמרו לו אין לו תקנה עד שיקנם על גבי קרקע, והלך וקנה בית סלע סמוך לירושלים והקנה את המטלטלין אגבה, ולכאורה תיקשי דאטו לא היה לו מקום בשאלה או בשכירות, והוי מצי שפיר לאקנויי ליה אגבייהו, אלא מוכח מזה דלדין קנין אגב בעינן דווקא שתהא קנויה לו קנין גמור, ולא סגי בשכירות או בשאלה גרידא), אבל רבים מקילין בזה (הקצוה"ח סי' ש"ג סק"א הקשה על המהרי"ט מהסוגי בקידושין כ"ו. גבי מעשה דרבן גמליאל וזקנים, שר"ג הקנה את מעשרותיו בקנין אגב שכירות קרקע, ומוכח מהתם דאפילו בשכירות נמי איתא לקנין אגב קרקע, וכן נפסק ברמ"א ח"מ סי' ר"ב ס"א בשם רבינו ירוחם, והשי"ך שם סק"ב כתב שדין זה פשוט ומוסכם אליבא דשו"ע – ועי' בסדר מכירת חמץ כהלכתו פ"א ס"ז), ומ"מ בודאי אם יכול לקבל רשות מבעל הדירה, שפיר חל הקנין לכו"ע.

מכירת חמץ והשכרת חדר בדירה שכורה

בשו"ת שיבת ציון (סי' י) דן אם ישראל ששכר דירה יכול להשכירה לנכרי לפסח (ע' שו"ע ח"מ סי' שט"ז ס"א פרטים מתי אסור לשוכר להשכיר), ופסק שם דיש להקל כיון שאינו מכניס את הגוי לגור שם אלא להחזיק את חפציו שם, וע"ז אין קפידא, ואה"נ אסור לו להשכיר הדירה לגוי לבית דירה בלי רשות הבעלים, וכן פסקו המ"ב (סי' תמ"ח סק"יט - ובשעה"צ שם סק"ה) וקצו"ש"ע (סי' קי"ד ס"ה). ודנו הפוסקים אם יש להקל גם כאשר כתוב סעיף מפורש בחוזה השכירות, שאסור לשוכר להשכיר הדירה, וכבר דן בזה בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כ"ב סק"ט ד"ה והנה, ועי' בשו"ת בצל החכמה ח"ו סי' ל"ה), וכתב דבשוכר דירה מיהודי, אפילו אם התנה בחוזה שכירות שאסור לו להשכירה לאחרים, מ"מ יש לנו אומדנא שמרשה לו להשכירה לצורך מכירת חמץ לפסח, ובכל זאת יש מחמירין ומבקשים רשות מפורש מהמשכיר להרשות לו להשכיר דירתו.

פירוט החמץ בשטר

בשו"ע (ח"מ סי' ר"ט ס"א – ס"ב) נפסק דהמקנה לחבירו דבר שאינו מסויים, אם הי' מינו ידוע, אע"פ שאין מדתו ומשקלו ידוע הרי זה קנה, ואם אין מינו ידוע לא קנה, כיצד ערימה זו של חטים.... מרתף זה של יין.... שק של תאנים אני מוכר לך בכך וכך, אע"פ שאין מדתם ידוע הרי זה ממכרו קיים.... אבל האומר לחבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך, וכל מה שיש בתיבה זו או בשק זה אני מוכר לך בכך וכך, ורצה הלוקח ומשך, אין כאן קנין, שלא סמכה דעתו של לוקח, שהרי אינו יודע מה שיש בו, אם תבן או זהב, ואין זה אלא כמשחק בקוביא.

לפ"ז פסקו המקו"ח (סי' תמ"ח סק"ח) וח"א (כלל קכ"ד ס"ג) דצריך לפרט כל מין חמץ שיש לו, ולא יכתוב סתם אני מוכר לך כל מה שיש בו חשש חימוץ, דהוי כאין מינו ידוע, ומ"מ כ' הבה"ל (סי' תמ"ח ס"ג ד"ה בדבר), בדיעבד אם אמר סתם כל שיש בו חשש חמץ, ועבר עליו הפסח, מצדדים האחרונים להקל.

אבל יש להוסיף דמבואר בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' של"ט) ושו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' כ"ב) ושו"ת אג"מ (או"ח ח"א סי' ק"ט), דלכו"ע כל הקפידא הוא רק בשטר הקנין בין הרב המוכר ובין הגוי הלוקח, אבל בשטר הרשאה אין קפידא בזה, וכל שהרשה לרב למכור כל מיני חמץ שלו מהני, ואח"כ הרב יפרט בשטר מכירה לגוי את כל סוגי החמץ, דהרי הגוי שקונה מכל כך הרבה יהודים יודע שהוא קונה מכל מין ומין, ואינו משנה לו אם מין זה שייד לראובן או לשמעון, ומשי"כ המקו"ח והח"א שצריך לפרט כל מין ומין, מיירי כשהיחיד מוכר את חמצו באופן אישי לגוי.

מכירת מניות

הפוסקים דנו בענין חיוב מכירת מניות של מפעלים שמייצרים חמץ. יש שרצו לחלק בין מי שיש לו הרבה מניות עד כדי כך שיש לו זכות הצבעה ונחשב ממש כבעלים, ולכן אע"פ שיש מקילין בזה (עי' שו"ת חשב האפוד ח"א סי' ס"ב שהביא שו"ת מהרי"א הלוי להגר"י איטינגא זצ"ל ח"ב סי' קכ"ד שהיקל כיון שאין לו שום בעלות על החמץ למוכרו או לבערו, וכל מה שיש לו הוא שותף ברווחים), בכל זאת פסק בשו"ת מנח"י (ח"ג סי' א', וח"ז סי' כ"ו) דיש להחמיר למכרם (ע"ש מש"כ לדחות הקולות הנ"ל), וגם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' צ"ה וח"ה סי' רס"ט בהג"ה) כתב שכהיום לפי חוקי המדינות, יש יותר בעלות לבעלי מניות על מניותיהם והשקעותיהם, ולכן יש ליזהר לכלול כל סוגי המניות במכירת חמץ, ואע"פ שלפי חוקי החברות א"א למכור המניות רק ע"י העברת בעלות המניות הרשום בחברה, מ"מ כיון שמדין תורה מהני מכירה כה"ג, סגי בהכי, דיש סמיכות דעת מטעם הגוי הלוקח בדיננו, ומה"ט יש כותבים בשטר מכירה שאף אם אין הקנין מועיל מדינא דמלכותא, יועיל ע"פ קנין המועיל ע"פ ד"ת.

מכירת חמץ בחדר מדרגות ובבתי כנסיות

כמו שיש חיוב בדיקת חמץ במקום משותף (עי' שו"ע סי' תל"ג סי' שיש חיוב בדיקה בבתי כנסיות), ממילא גם יש חיוב לבדוק ולבער החמץ שבחדר מדרגות, ובמקלט, ובארון החשמל, ובחדר האשפה, ובחדר בלוני הגז וכדומה. מרן הקה"י זצ"ל נהג, שכל השכנים בבנין, מינו שכן אחד למכור החמץ שנמצא ברשותם המשותף (ארחות רבינו ח"ב עמוד כ"א), ולכאורה גבאי ביהכ"ס הרי הוא ממונה ועומד לזה.

אבל בשום פנים ואופן, א"א להשכיר החדר מדרגות והחצר שמשתמשים בהם במשך כל ימי הפסח, דא"א להשכיר לגוי, מקום שמשתמשים בו בקביעות.

כמו"כ אין להשכיר המסילה של התריסים כדי ליפטר מבדיקת חמץ, כיון שמשתמשים בהם באופן קבוע (ולגבי בדיקת חמץ שם, יש לחפש פירורים שיש בהם שיעור שלא נמאסו, וכל היתר נמאסו ונפסלו מאכילה אם שטף המסילות במים ואמה).

מכירת פח האשפה

שאלה חמורה היא החמץ שנמצא בפח אשפה שהוא רכוש של השכנים בבנין המשותף, משום שמה"ת ביטול או הפקר סגי כדי שלא יעבור בב"י וב"י, אבל מדרבנן אינו מועיל דחיישינן שמא יבא לאכלו או שמא אין הביטול בלב שלם, ואמנם מצאנו דמחיצה עשרה מספיק, היינו רק בחמץ עכו"ם שאינו שלו ולא באחריותו, ולכן בפח אשפה שיש לו שותפות בה לא מועיל הביטול לבד.

והנה י"א (עי' שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' קס"ה, ושו"ת משנה הלכות ח"ד סי' ס"ג, ושו"ת בצל החכמה ח"ג סי' ק"ט) שיפקיר את חלקו בפח האשפה בפני שלשה, אבל יש מפקפקין בזה משום שאם ישתמש בו בפסח הרי הוא חוזר וזוכה בו, אא"כ יכוון לא לזכות בו ויבקש רשות מהשכנים להשתמש בפח שלהם (בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רי"א סוף הערה י"ב בשם מרן הקה"י זצ"ל), וי"א שימכור הפח אשפה במכירת חמץ לגוי (שו"ת חלקת יעקב הנ"ל), אבל אחרים העירו ע"ז (שו"ת באר משה ח"א סי' מ"א, וח"ג סי' ע"ד) דאם אח"כ ישתמש כרגיל בפח האשפה, אין לך הערמה גדולה מזו, והוי כגוזל חפציו של הנכרי, וי"א (שו"ת תשובות והנהגות הנ"ל בשם מרן הקה"י זצ"ל) דאינו צריך לבדוק בפח האשפה כיון שכותב בשטר מכירה שמוכר לו כל חמץ שבעולם שיש לו, והו"ל חמץ של נכרי, ומה שמונח בפח האשפה הרי זה מחיצה לענין חשש אכילה.

מכירת חמץ בלי לבקש רשות מאשתו

יש להסתפק במנהג העולם שהבעל ממנה את הרב להיות שלוחו למכור את חמצו, וגם משכיר חלק מהדירה, אע"פ שהיא רשומה גם על שם אשתו, בלי לקבל מינוי שליחות מאשתו, וא"כ בשלמא אי סגי באומדנא שאשתו מסכימה שהוא יהיה שלוחו להשכיר גם חלקה באותו מקום, אבל אם צריכים לזה מינוי שליחות, היאך יכול למנות הרב כשלוחו להשכיר או למכור חלק מהדירה בלי מינוי שליחות מפורשת מאשתו. עוד יש להוסיף דאפילו לגבי עצם החמץ שהבעל מוכר, אע"פ דקיי"ל דמעשי ידיה של אשתו שייכים לבעל, אבל גדולי הפוסקים נחלקו אי קיי"ל הכי גם באשה שעובדת, ועיקר הכנסות הבית הם ממנה ואינה ניזונית מן הבעל, והוא מילתא דשכיח באברך שמקבל מילגה קטנה מהכולל, ואשתו עובדת

ומפרנסת המשפחה, די"א דבכה"ג אין לבעלה זכות במעשי ידיה כל שאינו נותן לה מזונות, ואינה צריכה להתנות בפירוש ולומר איני ניזונת ואיני עושה (עי' פתחי חושן ח"ט פ"י ס"יב שהאריך בזה).

והנה לכאורה יש לומר דלא גרע ממה שדנו הפוסקים להתיר למכור חמצו של חבירו שלא מדעתו מדין זכין לאדם שלא בפניו כמבואר בשו"ת חת"ס (אהע"ז ח"א ס"י י"א ד"ה נחזור), ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב ס"י כ"ג), ואע"פ דמבואר בקצוה"ח (ס"י רמ"ג סק"ח) דקיי"ל דזכין לאדם שלא בפניו ולא זכין מאדם שלא בפניו, כבר כ' החזו"א (אהע"ז ס"י מ"ט סק"א) דשאני מכירת חמץ דזוכה מעות לבעלים תמורת החמץ, ועוד י"ל דבעל ואשה בדרך כלל היא יודעת שבעלה הולך למכור את החמץ ושתיקתה הוי הסכמתה.

בספר קובץ פסקים ותשובות חודש ניסן (ס"י מ"ו) הוסיף עוד סברא, שהבעל נחשב כאפוטרופוס על כל הנכסים וממילא א"צ שליחות מאשתו, ואינו דומה לשותפים דבעינן ששניהם ימכרו, אלא זה דומה למכירת החמץ בביהכ"ס שהמוכר הממונה אינו צריך מינוי מציבור המתפללים. עוד הוסיף דהשכרת המקום לנכרי אינו לדור שם, אלא להחזיק שם את כליו, ובכה"ג מבואר בשו"ת שיבת ציון (ס"י י"ד) דהשוכר בית יכול להשכיר חדר שם לגוי במכירת חמץ אע"פ דבדרך כלל אין השוכר רשאי להשכיר, שאני הכא דאין השכירות כדי לדור בו, וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ו ס"י ל"ה) מה שנו"נ בשיטת השיבת ציון.

הכניס חמצו לתוך המקום שהשכירו לנכרי מבלי להודיע לחבירו

מעשה שהיה באברך שהגיע לבית חמיו עם משפחתו בערב פסח בבוקר, ונזכר שהביא אתו אוכל לתינוק שהוא חמץ, ולכן הכניסו לארון המושכר לגוי לפני זמן חלות המכירה מבלי להודיע לחמיו, וחשב שממילא כל מה שנמצא באותו ארון נמכר לנכרי. כמו"כ, לפעמים בחור ישיבה ששוכר דירה יחד עם כמה חברים משך ה"זמן", ובסוף ה"זמן" הוא עוזב את חדרו משום שזכה לקבל חדר בפנימיה בישיבה, אבל בינתיים הניח את חמצו בחדר של חבירו שלא בידיעתו, ויש להסתפק האם יש כאן חשש שהמכירה לא תחול על חמצו (אין כאן המקום להכנס לפרטים מה מוגדר כחמץ, ומה מוגדר כחמץ נוקשה וכו').

כ' המ"ב (ס"י תמ"ח סק"ח) שהוא צריך להודיע למוכר, ולמנותו שליו למכור את חמצו, דאם הניחו שם שלא מדעתו, חבירו לא ידע שצריך להקנותו, והנכרי לא ידע לקנותו, והחמץ נאסר לאחר פסח, ואין לומר דחצר קונה לעכו"ם, דאפילו אם נאמר כן היינו דווקא מדעתו (ע"ש בשעה"צ סקמ"ח), דהרי בשו"ע (ח"ו"מ ס"י רס"ח ס"ג) נפסק דאפילו בישראל אין חצירו קונה לו שלא מדעתו, וע' בנתיבות (ס"י ר' סקט"ו) דגם אם חצר קונה שלא מדעתו, היינו מטעם שליחות, והא קיי"ל דאין שליחות לעכו"ם (וע"ע בשו"ת חת"ס יו"ד ס"י ש"י).

אבל יש להוסיף, שהחמץ רק נאסר אם האברך והבחור לא עשו מכירת חמץ בעצמם, דהרי בכל מכירת חמץ כתוב שממנה את הרב כשלוחו למכור את כל חמצו, בכל מקום שהוא. עוד יש להוסיף שאם ביטל את חמצו, מבואר במ"ב (ס"י תמ"ח סק"ה) ובבה"ל (שם ס"ג ד"ה אפילו) דאין להתיר חמץ שביטלו ולא מכרו אא"כ במקום הפסד מרובה, אע"פ שאינו עובר בב"י אחרי שביטלו.

דין היין שהיה בחדר המושכר לגוי

מי שהשכיר חדר לנכרי לפסח, ואח"כ נזכר שהשאיר שם כמה בקבוקי יין שלא היה להם שתי חותמות, לא נאסר היין בשתייה מדין סתם יינם, דהרי כל שלא נכנס הגוי למקום שהיין שם, אין מקום לחשוש, דהרי מבואר בע"ז (ס"א), ונפסק ברמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ג ה"ג – ה"ה), דהמטהר יינו של נכרי, היין מותר בשתייה, ואפילו הוא של הגוי ואין הישראל קונהו ממנו אלא אחרי שנעשה יין, וכן נפסק בשו"ע (יו"ד ס"י קל"א ס"א) דאף יין של נכרים, אם אין בו חשש מגע גוי וחשש ניסוך, אינו נאסר מדין סתם יינם, ולא דמי לפת עכו"ם שאסורה מצד עצם היותה פיתם של נכרים.

חיוב מזוזה בחדר שמשכיר לגוי בפסח

יש להסתפק בענין החיוב מזוזה של החדר או של הדירה שמוכרים לנכרי לפסח כדי להפטר מחיוב בדיקת חמץ, ואת"ל שפטור ממזוזה משך ימי הפסח, האם יש חסרון של תעשה ולא מן העשוי אחרי פסח, ויצטרך להורידה ולקובעה עוד פעם.

האם עדיף למכור מקום החמץ לנכרי או שמא עדיף להשכירו לו

גדולי הפוסקים דנו בענין מכירת מקום החמץ, וכתבו דא"צ דווקא למכור המקום, אלא יכול לכתחילה להשכיר המקום (עי' שו"ת דברי חיים ח"ב חו"מ סי' מ', ושו"ת מחנה חיים ח"ב או"ח הוספות סי' ג' סק"ג, ושו"ת האלף לך שלמה סי' רמ"ו), ואדרבה י"א דעדיף שלא למכור המקום אלא דווקא להשכירו, משום דמכירת ביתו לנכרי מיחזי כהערמה בעלמא (עי' שו"ת אבני צדק או"ח סי' נ"ז, ושו"ת בית שלמה או"ח סי' צ"א).

מאיך גיסא הב"ח (סי' תמ"ח ס"ג) כ' שאינו מועיל להשכיר את החדר לנכרי, כיון שאין לו קנין בגוף החדר אלא זכות השתמשות בלבד, ואין החדר נחשב כביתו של הנכרי, כעין מש"כ המ"ב (סי' ת"מ סק"ג) בנכרי שהפקיד חמצו אצל הישראל באחריות, אבל במ"ב (סי' תמ"ח סק"ט) ובבה"ל (שם ד"ה בדבר מועט) משמע דמותר גם להשכיר לנכרי, אלא שיהיה לו רשות להניח שם גם חפציו, ולא רק את חמצו, כדי שלא יהיה משתכר באיסורי הנאה (עי' סי' ת"נ ס"ה ומ"ב סק"ב), וע"ע בשו"ת הר הכרמל (או"ח סי' י"ג) מש"כ בזה.

בשו"ת שיבת ציון (סי' י') הוסיף עוד טעם להעדיף להשכיר החדר ולא למוכרו לנכרי, כי בשכירות הנכרי קונה בכסף לחוד, משא"כ במכירה דאינו קונה אלא בכסף ושטר. אמנם לכאורה יש לדון טובא בזה דהרי נחלקו גדולי הפוסקים לגבי שכירות קרקע עם נכרי אי בעי שטר, דהרי ברמ"א (חו"מ סי' קצ"ד ס"א) מבואר דבשכירות קרקע עם נכרי א"צ שטר, וצ"ל דהשיבת ציון ס"ל כוותי, אבל הב"ח והט"ז שם חולקים ע"ז וס"ל דלא חל הקנין בלי שטר משום דסתם כותי אנס הוא ולא סמכא דעתו עד דמטא שטרא לידיה, וכן מבואר גם בפת"ש שם (סק"ה) בשם החת"ס, וכן מבואר בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רל"ג). לשיטת הני פוסקים דגם בשכירות בעי שטר, א"כ אין סיבה דווקא להשכיר המקום לגוי, אבל בשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' ע"ו וע"ע שם ח"ב סי' קכ"ד) כתב דיש לחלק טובא בין אם הישראל משכיר לנכרי לבין אם הנכרי משכיר לישראל, דכל המחלוקת בין הרמ"א והב"ח והט"ז הוא דווקא כאשר הישראל שוכר מן הגוי, דישראל מגוי קפדי לא לקנות בלא שטרא, אבל כאשר הגוי הוא השוכר מישראל, לא שייך האי טעמא, וכו"ע מודו דמהני שכירות בכסף לבד, וראיי לכך דהב"ח בעצמו ס"ל בהל' פסח (סי' תמ"ח) דיכולים להשכיר הבית לגוי בלי שטר.

בשו"ת יהודה יעלה (או"ח סי' קכ"ד) ובחזו"א (חו"מ ליקוטים סי' ט"ז סק"ח) הוסיפו, דבא"י אסור למכור בית לנכרי כמבואר בע"ז (כ"א:), ונפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' קנ"א ס"ח), וע' בחזו"א (שבועות סי' כ"ד סק"ד ד"ה והנה לעיל) דגם מכירה לזמן אסורה מדין "לא תחנם", ולכן משכירין להם הבתים דזה שרי בא"י, אמנם בשו"ת ר' עקיבה יוסף שלזינגר (ח"ב סי' רפ"ח) היקל בזה ע"פ הר"ן בגיטין (ל"ח). שההיתר של ר"א לשחרר עבדו, ולא עבר על "לעולם בהם תעבודו", הוא כיון שעשה כן לצורך מצות עצמו ולא לצורך העבד, ולפ"ז י"ל הכי גם בנד"ד, שמוכר את הקרקע לגוי משום מצות עצמו, ועוד דאין זה חנינה דכו"ע יודעים שיחזור לבעלים אחרי פסח ע"ש.

חיוב מזוזה בחדר שמשכיר או שמוכר לנכרי

בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' כ"ב הערה ט' ד"ה ועוד) הוסיף עוד טעם למה עדיף להשכיר המקום לנכרי ולא למוכרו לו, משום דבמכירת החדרים נפטרים ממזוזה כדין בית עכו"ם, ואחר פסח כשחוזר וקונה הבית ממנו יצטרך לקבוע המזוזה משום שהוא בגדר תעשה ולא מן העשוי, כמבואר באחרונים דיש לחוש בסוכה שהוא חלק הבית כל השנה, דבימי החג פטורה מן המזוזה (עי' בשע"ת סי' תרכ"ו), משא"כ כשמשכירים החדר לנכרי, ואינו משכירו לו לחלוטין, עדיין נשאר חייב במזוזה, ואע"פ דשותפות עכו"ם פוטר ממזוזה, היינו דווקא כשיש לו קנין בגוף הדבר או דעכ"פ הוא גר שם, אבל אם כל מה שיש לו, הוא זכות להשתמש שם ולהחזיק שם חפציו, אין זה פוטר המקום ממזוזה, וע"ע בשו"ת דבר משה (תנינא סי' י"ד) ובשו"ת קנין תורה (ח"א סי' ק"י).

והנה מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל הביא במסכת מזוזה (סי' רפ"ו שעה"צ ס"ק קמ"ג) בשם הלחם הפנים על הקיצור שו"ע (סי' ק"י"ד), שנסתפק כשמוכרים חדר עם חמץ לגוי לפסח, אפשר שצריך להוריד את המזוזה אח"כ ולחזור לקובעה. אבל למעשה נראה, דכאן בא"י שרק משכירים המקום לנכרי, ואין מוכרים לו, בודאי יש להקל שאין צריך לחזור ולקבוע את המזוזה (וע"ע אריכות בזה בדעת נוטה – מזוזה עמוד רל"א).

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)
 רח' האדמו"ר מצאנז 10
 בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

פרשת "תזריע", תשפ"ד

עניני פסח (ב)

התוכן:

1. דיני "שיניים" לפסח, ולבשר בחלב. (ליל שב"ק "תזריע") – שיעור 1.
2. פרטים בבדיקת חמץ. (שב"ק "תזריע") – שיעור 2.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](#)

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' תזריע תשפ"ד

הכשרת שיניים תותבות וסתים וכתרים וגשרים לפסח ולבשר בחלב

הפוסקים דנו בענין הכשרת שיניים תותבות, וסתים, וכתרים, וגשרים, וטבעות בשיניים לפסח, ובאמת צריך גם להבין מאי שנא פסח מכל השנה שאוכלים בשר וחלב תוך מעליע. יש להקדים שהכל תלוי אם הם בולעים, וכבר כ' הדרכ"ת (יו"ד סי' פ"ט סק"א) דאין להחמיר בהם במאכלי בשר ומאכלי חלב, משום שבודאי נעשו ממין קשה ושיע שאינם בולעים ופולטים כמו בכלי זכוכית, ואמנם אין הוכחה ממש"כ שם לזמנינו, אבל בכל זאת, בודאי יש שיפור בזמנינו שהמייצרים רוצים למנוע בליעות בשיניים ובסתים שיכולים להרבות חיידקים. והנה יש לחלק בין שיניים תותבות שניתן להוציא מהפה ולהכשירם, ובין סתים, וכתרים, וגשרים, וטבעות בשיניים שא"א להוציא מהפה.

שיטת המהרש"ם שיכשיר שיניים תותבות לפסח ע"י עירוי מכלי ראשון

בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סוסי' מ"ג סק"ב) כ' בענין שיניים תותבות בפסח, דמעיקר הדין סגי בהדחה, ואם אינו טירחא גדולה ידיחם במים רותחים, אבל בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קצ"ז) כ' דמבואר בחמודי דניאל (הלי תערובות ב' סי' א' וסי' ל"ד) ובשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' רכ"ג), דאיסור שלא שהה כלל אינו נבלע (כדמוכח מהא דניער וכסה בשו"ע יו"ד סי' צ"ב ס"ח), וא"כ בשיעור זמן שאוכל חם עובר דרך הפה, אינו נבלע בשיניים כלל, ואמנם הפמ"ג (יו"ד סי' ס"ח משב"ז סק"ט) ס"ל שנבלע גם אם לא שהה כלל, אבל כדאי הם הרדב"ז וחמודי דניאל לסמוך עליהם. ולכן לגבי בשר בחלב פסק דיש להקל, אבל לגבי פסח דמחמירין גם בכלי שני (אע"פ דמעיקר הדין כלי שני אינו מפליט ומבליע - ע' רמ"א סי' תמ"ז ס"ג), ולכמה פוסקים מחמירין גם בצונן (ע"ש במ"א סק"ט), לכן יש להחמיר להגעילן לפני פסח ע"י עירוי רותחין עליהם מכלי ראשון.

שיטת מרן הגרשז"א זצ"ל בענין שיניים תותבות

בשנת תרצ"ו מרן הגרשז"א זצ"ל שלח תשובה למרן החזו"א זצ"ל בענין שיניים תותבות בפסח, וביקש ממנו שלא ישיב את פניו ריקם, ושיזדקק לשואל כענין, ולהודיע לו דעת תורה בזה (מרן החזו"א זצ"ל לא ענה לו, והסביר למקורביו ש"אדם מירושלים שלח לי מכתב, וערך תשובה ערוכה ושלמה, ומבקש לשמוע את דעתי, וכי מה יתן או יוסיף אם אומר לו את דעתי בנידון אחרי תשובה מסודרת כזאת" – מעשה איש ח"ז עמוד קע"ב). ולמעשה מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל כתב שמרן החזו"א זצ"ל נקט שא"צ להגעיל שיניים תותבות, והסביר משום שאינו אוכל עמהם דבר שהיס"ב (מעשה איש ח"ה עמוד י"ח), דמיד שמגיע לשפתיים, הוא מצטנן (שער המועדים – פסח מהדורת תשפ"ד עמוד י"ג אות ל"ב).

בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' מ"ו) כתב דאין להקל משום דמסתמא אין דרכו של אדם לאכול חמץ שהוא כ"כ חם עד שתהא היד סולדת בו, דהא תינח לדעת הסוברים שמשערין השיעור של יס"ב ביד אדם בינוני ניחא, אבל אם נאמר דכל שכריסו של תינוק נכוה היינו יד סולדת, צ"ע כיון דגם בחם יותר משיעור זה דרך האדם לאכול (וע' פתחי תשובה יו"ד סי' ק"ה סק"ז שכתב בשם החו"י, דכל שהוא יותר חם מהרוק שבפה, שהוא שיעור פושרין, הו"ל כבר ספק יד סולדת). ואין להתיר משום דסתמא דמילתא אוכלין ושותין רק מכלי שני ולא מכלי ראשון, דמ"מ הלא בדבר גוש נוהגין להחמיר כהמהרש"ל שסובר שבזה אין שום חילוק בין כלי ראשון לכלי שני, ולעולם דינו ככלי ראשון כל זמן שהיס"ב, ולפ"ז אפילו אם שהה מעליע שלם קודם פסח ולא אכל כלל שום חמץ חם או חריף, דהו"ל נ"ט לפגם בפסח, ולשיטת המחבר (סי' תמ"ז ס"ג) הוא מותר, מ"מ יש

להזהר מאד שלא לאכול בפסח שום דבר חריף הצריך לעיסה, אם לא הגעיל השיניים קודם פסח, משום שבשעת הלעיסה איכא דוחקא. ואין להקל ולסמוך על הסוברים דרק קורט של חילתית הוא דבר חריף, כיון שבנד"ד הוא ספק דאורייתא.

מרו הגריש"א זצ"ל ג"כ פסק שצריך להגעילן, ורק אם קשה לו להגעילן מאיזה סיבה שהיא, יכול לסמוך על זה שאינו ב"י, ושהבל פיו מכלה החמץ (הגדה של פסח של הגריש"א זצ"ל עמוד 19).

שיטת השבט הלוי שיכשיר שיניים תותבות לפסח בכלי שני אם אין אפשרות בכלי ראשון

בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קמ"ח) היקל בהגעלתו, ופסק שא"צ לערות עליהם מים רותחים מכלי ראשון, אלא יכשירם בכלי שני אחר שעבר מעל"ע מאז אכל בהם אוכל חס, כיון דעיקר אכילת האדם ושתיתו הוא מכלי שני שנפסק הקילוח דדינו ככלי שלישי. ובנוסף לכך, ע"פ רוב החום של מה שהוא אוכל ושותה אינו יס"ב (שיטת השו"ע סי' תנ"א ס"ו דאזלין בתר רוב תשמישו, ואע"ג שהרמ"א חולק, ע"ש במ"ב סקמ"ז דבשעה"ד סומכים על שיטת השו"ע), וגם אין לחוש לבליעות של אכילת חמץ גוש חס, משום שהפת"ש (יו"ד סי' צ"ד סק"ז) הביא שו"ת חת"ס (יו"ד סי' צ"ה) שכתב שקיבל מרבותיו להקל בדבר גוש לעת הצורך, ולכן כיון דאיכא הרבה ספיקות והוא אחרי מעל"ע לפני פסח, סגי בהגעלה בכלי שני. ומ"מ הוסיף במקום אחר (שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ע"ד), דכל זה הוא רק כשחושש שהשיניים יתקלקלו ע"י הגעלה, אבל בודאי אם אפשר יגעילם בכלי ראשון או עירו מכלי ראשון, ורק אם א"א אז יכשירם בכלי שני, ואע"פ שיש פוסקים המחמירים דכלי שני לא מהני להגעלה אפילו בדיעבד, כאן א"צ להחמיר כיון דרוב הפוסקים מקילים, וגם א"צ לחוש שאכל חמץ שהוא גוש, כיון שרוב שימוש אינו בגוש (עי' שו"ע סי' תנ"א ס"ו, ואע"פ שהרמ"א שם מחמיר, אינו מעיקר הדין ע"ש בטי"ז סק"א).

נכון להכשיר סתימות וכתרים בשתיית מים חמים בערב פסח בבוקר

מי שיש לו סתימות או כתרים בשיניים ואינו יכול להגעילן, מעיקר הדין סגי במה שיקפיד שלא לאכול חמץ חס תוך זמן מעל"ע לפני סוף זמן אכילת חמץ, אבל מרו הגרש"א זצ"ל כתב דנכון מאוד לשתות מים חמים קודם פסח, שחום שלהם הוא כמו שהוא רגיל לשתות תמיד, ולהגעיל בכך את השיניים על סמך הסברא דהכשרן הוא כדרך תשמישן (עי' שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' מ"ו ד"ה וגם נ"ל).

האם הכשרת השיניים מועיל כשאוכל דבר חריף בפסח

אמנם יש שהעירו, דאם אוכל דבר חריף בפסח, לא מהני מה שהמתין מעל"ע, ולכן מרו הגרש"א זצ"ל (שם ד"ה ולפ"ז) כתב דאה"נ יש ליזהר מאד שלא לאכול בפסח שום דבר חריף הצריך לעיסה, משום שבשעת לעיסה איכא דוחקא, ואתי חורפא ומפליט את החמץ מן השן ומשוי ליה לשבת, אבל הוסיף, דאפשר כל מה שבלוע בשן מתקלקל ומתעפש מחמת הבל הפה עד שנפסל מאכילת אדם, ולכן במקום מניעת שמחת יו"ט דנחשב כהפסד מרובה, יש לסמוך על שיטת השו"ע (סי' תמ"ז ס"י) דנטל"פ מותר בפסח, ואע"פ שהרמ"א מחמיר בזה, מ"מ שיטת המחבר היא העיקר, ויש לצרף השיטות דחומרת דבר חריף נאמרה רק לגבי חילתית ולא בשאר דבר חריף (עי' ט"ז יו"ד סי' צ"ו סק"א), ולכן כיון דיש להסתפק שמא נפסל מאכילת אדם לפני פסח, יש להקל לאכול בפסח גם דברים חריפים חוץ מחילתית.

מרו הקה"י זצ"ל הסביר באופן אחר, דכשאוכל חריין מרוסק, לא שייך דוחקא בדבר חריף (ארחות רבינו ח"ב עמוד כ"ז). עוד הוסיף, שדווקא דוחקא דסכינא מבליע אבל לא בכלי, והשיניים הם כמו כלי שאחד דופק על השני, ולכן מסתבר שלא נבלע בהם חמץ אפילו כשאוכל דבר חריף (שם עמוד כ"ח, אבל ע' בדרכ"ת סי' צ"ד ס"ק ק"א שהביא שו"ת ריב"ם שנייטוך שכתב, דגם בדחיקת מזלג בדבר חריף איכא דוחקא, ומפליט מהמזלג כמו בסכין, וכבר העיר בספר דבר חריף פ"א הערה ע"א שדבריו מחודשים). עוד הוסיף, דאחרי שאכל חמץ חס בודאי שתה תה או משקה אחר באותה מדת החום שהחמץ נבלע, וא"כ טעם החמץ יצא משיניו (שם עמוד כ"ט).

שתיית מים חמים או אכילת מאכל חס שאינו חמץ תוך מעל"ע לפני סוף זמן אכילת חמץ

מי שיש לו שיניים תותבות או שיש לו סתימות או כתרים או גשר בשיניים, צריך לזהר שלא לאכול תבשיל חם שהוא חמץ תוך מעלי"ע לפני סוף זמן אכילת חמץ, אבל יש להסתפק אם באותו זמן מותר לשתות שתיה חמה שאינה חמץ, דאפשר החמימות הזו גורמת לבליעות חמץ שבשן לצאת.

הבה"ל (סי' תנ"ב ס"א ד"ה שאין) הביא מחלוקת אם חמץ לפני פסח נקרא התירא בלע או איסורא בלע, ואמנם המ"ב (סי' תנ"א סקל"ב) כ' דהעיקר כשיטת המחבר דחמץ נקרא איסורא בלע, אבל הוסיף דבמקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יו"ט, והוא אינו בן יומו מעת שנשתמש בו בחמץ, יש לסמוך על הפוסקים הסוברים דחמץ נקרא התירא בלע (וע' בשעה"צ סי' תמ"ז סקפ"א שכתב דמעיקר הדין חמץ שנבלע קודם פסח נקרא התירא בלע). הרי מבואר דס"ל, דסגי אם עבר מעלי"ע מזמן שהשתמש בו בחמץ, אבל במקום אחר כ' המ"ב (סי' תנ"ב סק"כ) דצריך לשפוף השלחנות יפה, וישהה אחר השפשוף מעלי"ע לפני שמכשירן כדי שלא יהיו בני יומן (כמבואר במ"א שם סק"ט), ומשמע דצריך להמתין מעלי"ע אחרי השימוש בהן אע"פ שהוא יותר ממעלי"ע מזמן שהשתמש בשלחנות בחמץ.

מאידך גיסא, השעה"צ (שם סקכ"ה) כ' בשם החק יעקב, דסגי להמתין מעלי"ע אחרי שהשתמש עליו חמץ, ומשמע דס"ל הכי, ואמנם היי מקום לומר דגם המ"א ס"ל הכי, אלא שהבין דע"י השפשוף ברותחים הבליע איזה דבר שהיי דבוק עליו, אבל הח"י כתב דזו חשש רחוקה, והמחצה"ש הסביר שהמ"א ס"ל שצריך להמתין מעלי"ע מהשפשוף, משום שלפעמים סמוך לשפשוף נשפך עליו מרק ע"ש.

עכ"פ מדברי השעה"צ מבואר דיש לסמוך על החק יעקב שאפשר להכשיר השלחנות כשעבר מעלי"ע מזמן שהשתמש עליו חמץ, וא"כ בנד"ד גם כן יש להקל להמתין מעלי"ע מזמן שאוכל חמץ בי"ג בניסן עד לסוף זמן אכילת חמץ בערב פסח, וא"צ להמנע מלשתות או מלאכול דבר חם שאינו חמץ תוך מעלי"ע הזה, ובפרט דמעיקר הדין, החשש של בליעות בשיניים אינו אלא חומרא, כיון שבדרך כלל אין האוכל בחום של יס"ב, ואע"פ שלפעמים אוכל דבר גוש של חמץ שדינו ככלי ראשון, הרי מבואר בפת"ש (יו"ד סי' צ"ד סק"ז) בשם שו"ת חת"ס (יו"ד סי' צ"ה) שקיבל מרבתינו להקל בדבר גוש לעת הצורך, ובנד"ד יש עוד כמה ספיקות, ולכן יש להקל בזה ע"ש.

האם שייך לתקן מצה שבורה כדי שתחשב שלימה - מצה עגולה

מנהג העולם שמשלימים מצה שאינה שלימה ע"י חריכת קצוותיה באש (ע' הליכות שלמה – פסח עמוד שלי"ב ארחות הלכה 18, ובספר הסדר הערוך פכ"ב ס"ד), ויש להסתפק אי מהני כדי להחשיבה כמצה שלימה, דווקא אם ע"ז תראה עגולה, דלכתחילה בעינן דווקא מצה עגולה כמבואר במהרש"ם (דעת תורה סי' ת"ס ס"ד) בשם שו"ת יהודה יעלה (או"ח סי' קנ"ז) – דכתיב "עוגות מצות", ואנחנו אוכלים מצות זכר למצת מצרים שהיתה עגולה, דעוגה לשון עיגול הוא כמבואר ברש"י בתענית (כ"ג.), ואע"פ שאינו לעיכובא, מ"מ כ' בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ד סי' ל"ז ובנדמ"ח ח"א – ח"ב סי' י"ז) וז"ל המנהג של מצות עגולות אין לו עיקר מצד הדין, ומ"מ אין לבטל המנהג, כי בלי ספק יש לו יסוד עכ"ל, וכ"כ הגר"ש קלוגר זצ"ל בשו"ת האלף לך שלמה (בהשטות בסוף הספר באו"ח סוסי' ל"ב).

ובאמת י"א (ששי"כ פני"ה ס"י) דאם השבירה ניכרת, לא יעזור לתקנה ע"י אפייתה או חריכתה כדי להשתמש בה ללחם משנה, כעין המבואר במ"ב (סי' קס"ח סק"ח) דאם חיבר ב' חצאי לחם ונראה להדיא שנתחברו יחד, לא מיקרי שלם. אבל י"א, שחריכת קצוות המצה נחשבת כאפיה חדשה, ואע"פ שראוי לאפות מצה עגולה, אבל בודאי אינו לעיכובא.

מרן הקה"י זצ"ל (כתבי קהלות יעקב החדשים ח"א פסחים סי' קי"ג) כתב, שאין כל מקור שחריכת המצה מהני להפכה לשלימה, ומסברא כן הוא, דמה יועיל חריכת הקצוות לעשות מצה שבורה לשלימה, ושאל את מרן הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ד סי' ל"ג) אם יודע איזה מקור לעצה זו, משום שמשמעות השו"ע (סי' קס"ח ס"ב) שמותר לחבר שני חצאי חלות אם אחרי החיבור נראים כלחם שלם, הרי דהכל תלוי במראית

העין, ולמעשה מרן הגרישי"א זצ"ל נקט דאינו מועיל לעשותה שלימה (משנת הגרי"ש על פסח עמוד צ"ח), ומ"מ מצה שהיא רק שבורה מעט ועדיין נראית כשלימה, דינה כשלימה (שם).

מהו הגדר של מצה שלימה

נחלקו גדולי הפוסקים מהו הגדר של שלם בלחם משנה, ולהלכה קיי"ל דמה שנחשב כשלם בעיני הבריות נחשב כשלם גם לגבי לחם משנה, ונ"מ טובא כשקונים חלות לשבת, שבדרך כלל הרבה חלות הנמכרות הן חסרות במקצת, וחסרונים ניכרים להדיא (עי' משי"כ באריכות בזה במעדני יום טוב ח"ד סי' קכ"ב).

אם חלק של המצה נשרף ועומד להחתך, כ' המ"ב (סי' ער"ד סק"ב) י"א שיוצאים בו לחם משנה ועי' בשערי תשובה, וע"ש שכתב דאע"פ שמכוון לחתוך את המקום השרוף, לא אמרינן כל העומד להנטל כנטול דמי. עוד הוסיף, כיון שיש אוכלים גם המקום השרוף, אינו נחשב כלל כעומד להנטל.

מצה שנסדקה באופן שאם ירים החלק הקטן הסדוק, תעלה המצה בשלמותה, הרי היא נקראת שלימה (עי' שו"ע סי' קס"ז ס"א ומ"ב סק"י).

מצה שיש בה חור באמצעה, בין אם נעשה בשעת האפיה, ובין אם נעשה אח"כ, עדיין נחשבת כשלימה (משנת הגרי"ש על פסח עמוד צ"ז).

חריכת מצה שבורה ביו"ט

והנה אפילו אי נימא דחריכת קצוותיה מהני, עדיין יש להסתפק אי שרי למיעבד הכי ביו"ט, אב"א משום הבערה לצורך מצוה של מצה שלימה ללחם משנה שאינה לצורך אוכל נפש, ואב"א משום מתקן מנא, ואב"א משום חשש כיבוי אם המצה ידלק כשחורכין אותה.

הפוסקים דנו האם מותר לחרוך את המצה באש ביו"ט, והסתפקו אם יש בזה משום מתקן מנא, או שמא אין מכה בפטיש באוכלים, ואת"ל שיש איסור בדבר, אפשר יש להקל ביו"ט כיון שהוא לצורך אוכל נפש, ועוד יש להסתפק דאפשר זה הבערה שלא לצורך אוכל נפש אלא לצורך מצוה של מצה, ויש שאסרו לחרכו ביו"ט שמא האש יתפס במצה ויצטרך לכבות האש, ואע"פ שמותר לכבות ביו"ט לצורך אוכל נפש כדי שלא ישרף תבשילו, אפשר הכא שאני שאינו לצורך אוכל נפש אלא לצורך מצוה.

כיבוי לצורך אוכל נפש האם מותר לגרום מצב המצריך כיבוי

בשו"ע (סי' תקי"ד ס"א) נפסק דאסור לכבות דליקה ביו"ט אפילו אם רואה ביתו שנשרף, והסביר המ"ב (סק"א) דמשום הפסד ממון לא הותר כיבוי ביו"ט. והוסיף הרמ"א, י"א דאם א"א להציל הקדירה או לבשל בקדירה רק ע"י כיבוי, מותר לכבות. לפ"ז אם יחרוך קצוות המצה, והמצה תידלק, מותר לכבות האש, אבל י"א (הלכות מועדים פ"ד סוסי"ז ובהערה שם), כיון שיש פוסקים שאוסרים כיבוי גם לצורך אוכל נפש, אינו מן הראוי להכניס א"ע לחשש כיבוי, כאשר כל ההבערה הוא רק לצורך מצוה ולא לצורך אוכל נפש, ובפרט ד"א דכשהמצה שבורה לשנים וניכר שאינו שלם, שריפת קצוותיה אינו מועיל להחשיבה כשלימה.

האם יש איסור הבערה שלא לצורך בחריכת המצה

יש להסתפק אם יש איסור הבערה לחרוך קצוות המצה כאשר אין זה לצורך אוכל נפש, דהרי יכול לאכול המצה גם כשהיא שבורה, אלא שמבעיר לצורך מצוה שיהי' לו לחם משנה שלימות. בשו"ע (סי' תקי"ח ס"א) נפסק דמתוך שהותרה הוצאה לצורך אכילה, הותרה שלא לצורך כגון קטן ולולב וס"ת וכלים, והוסיף הרמ"א דמיירי שצריכים לו קצת, וכ' הבה"ל (שם ד"ה הצריכים לו) דמוכח מתוס' בכתובות (ז). דאפילו אם הי' רק לצורך מצוה דרבנן נמי מותר, ולפ"ז בנד"ד שמבעיר לצורך מצות לחם משנה, על הצד דמהני להחשיב המצה כשלימה, שפיר דמי ואין איסור הבערה בזה.

האם יש איסור של מתקן מנא בחריכת המצות ביו"ט

מרן הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"א עמוד תצ"ד, ובמילואים לשש"כ פני"ה הערה ל"ה) חידש, דאסור לחרוך מצה ביו"ט כדי לעשותה שלימה, משום האיסור של מתקן מנא, ואע"ג דאין תיקון מנא באוכלין, ומותר אפילו לתקן קיסם בשבת

כדי לחצוץ בו שינוי כמבואר בשו"ע (סי' שכ"ב ס"ד), שאני הכא שזה דבר המתקיים, והתיקון מפרוסה לשלימה הוא לכל אדם, וזה רק למצוה ולא לאוכל נפש, ולכן יתכן דאסור.

והנה לכאורה יש להקשות על מרן הגרשז"א זצ"ל, מהא דמבואר בשו"ע (סי' קס"ח ס"ב) דאם יש ב' חצאי לחם, ואין לו לחם שלם, יחברם יחד בעץ או בשום דבר שלא יהא נראה, ודינו כדן שלם, ואפילו בשבת יכול לחברם - הרי מפורש דלא חישינן משום מתקן מנא באוכלין, כאשר כוונתו לשם מצוה.

למה מותר לחבר שני חצאי לחם בשבת כדי שיהיה לו לחם שלם

אלא דהא גופא צ"ע, למה מותר לחבר שני חצאי לחם בשבת, דהרי מצאנו בפוסקים דס"ל דגם תיקון לצורך מצוה יש בו משום מכה בפטיש, דהרי המרדכי בסוכה (רמז תשמ"ז) הסביר הא דתנן התם (ל"ב:) דאין ממעטין ענביו מההדס ביו"ט, דהאיסור הוא משום שמתקנו למצוה, והוא איסור דאורייתא, ומשמע מרע"א דס"ל הכי, דהרי תוס' ביומא (ל"ה. ד"ה הני מילי) כ' דמיעוט ענביו של הדס אינו נראה תיקון כ"כ שיחשב כתיקון מה"ת, ורע"א (בגליון השי"ס שם) ציין להמרדכי הנ"ל שכתב מפורש שנחשב כתיקון מדאורייתא אע"פ שמתקנה רק למצוה. וכן פסק להלכה בשו"ת רע"א (מהדו"ת סי' י"א), שדן בענין ס"ת שנדבק שעוה על כמה אותיות, אי שרי לגרור השעוה בשבת, וכ' דיש לאסור משום מתקן מנא (והיינו שמתקן הס"ת אע"פ שאינו אלא תיקון למצוה), וכמשי"כ הר"ן בסוכה דלמ"ד דלולב צריך אגד אסור לאגדו ביו"ט משום מתקן מנא, וכ"כ המ"א (סי' ש"ז סק"כ) דאסור לתלות ציצית בבגד בשבת אפילו בכריכה בלבד משום מתקן מנא, וע' בבה"ל (סי' ש"מ ס"ג ד"ה שעל הקלף) שהביא רע"א הנ"ל, דאע"פ דלגבי מלאכת מוחק ס"ל כמו השבו"י דאין איסור מחיקה כשמוריד השעוה מעל האותיות, מ"מ אסור להוריד השעוה משום מתקן מנא (ואמנם יש לדון אי כוונתו איסור מה"ת או רק מדרבנן, אבל סו"ס חזינן דס"ל דתיקון אפילו אם רק לצורך מצוה, אסור). וכן מבואר בר"ן בסוכה (ל"ג:) בהסבר כוונת הרי"ף שם לגבי איגוד הלולב ביו"ט, דשרי לעשות עניבה כיון דקיי"ל דלולב א"צ אגד, והסביר הר"ן דאם היינו פוסקים דלולב צריך אגד, ה"י אסור לאגוד הלולב ביו"ט אפילו בעניבה משום מתקן.

לפי כל הני רראיות, ק' טובא מה ההיתר לחבר שני חצאי לחם בשבת כדי שיחשבו כלחם שלם. ומה"ט המקור חיים לבעל החו"י (סי' רע"ד) חולק על השו"ע (סי' קס"ח), ואוסר לחברם יחד בשבת.

שיטת הפוסקים הסוברים שיקח שתי פרוסות ללחם משנה בשבת אם אין לו שלימים

והנה ה"י מקום ליישב שיטת השו"ע ע"פ משי"כ בערוה"ש (סי' ער"ד ס"ה) ושו"ת משיב דבר (סי' כ"א), דאע"פ שבודאי צריך שלימים ללחם משנה בשבת, אבל אם אין לו שלימים יקח שתי פרוסות דעכ"פ לחם משנה הוא, דהא דבעינן שלמים הוא רק משום דבהכי הוא יותר דרך כבוד. וא"כ בעצם חיבור שני חצאי הלחם אינו מתקן אותו, דבלא"ה ג"כ י"ח לחם משנה, ובשו"ת משיב דבר כ' הנצי"ב חילוק נוסף כדי ליישב מנהג חותנו הגר"י מוולוז'ין זצ"ל, שנהג שאם אחד מהמסובין איחר לסעודת שבת או יו"ט, נתנו לו שתי חתיכות (פרוסות) ללחם משנה, וכתב דאם הלחם הנמצא לפניו פרוס, שפיר דמי, ורק אם נמצא שלם לפניו או אפילו פרוס ונפרס ונקטן מכמות שהי' נקרא חסר. אבל המ"ב (סי' רצ"א סק"כ) לא ס"ל הכי, דכתב מפורש שאינו י"ח לחם משנה בפרוסה, וא"כ הדק"ל מה ההיתר לחבר שני חצאי לחם בשבת.

שיטת הצ"ח שביו"ט לכו"ע אין מכה בפטיש באוכלין ושיטת החולקים עליו

ובעצם התיקון במצה שחורכה ומשלימה למצה שלימה, יש לדון להקל מסברא חדשה, דהרי המ"ב (סי' ש"ח סק"ו) ובה"ל (שם ד"ה והדחתן) נקט דאין מכה בפטיש באוכלין, ואפילו להחולקים עליו, אבל הצ"ח בביצה (י: סוד"ה שנים) חידש דביו"ט לא שייך לאסור משום מתקן באוכל נפש דהרי כל המלאכות מותרים ביו"ט באוכל נפש, ולפ"ז חולק על המ"א (סי' שכ"ג סק"ד) שפסק דכיון דאסור לבטל איסור בשבת ויו"ט, לכן יבש ביבש שנתערב חד בתרי אסור להוסיף עליו עד ששים לבטלו, וכ' הצ"ח דאה"נ בשבת אסור, אבל ביו"ט אפשר דשרי כיון שהוא אוכל נפש, ולמה יהי יותר חמור מבישול ואפיה ושחיטה, ואין לך מתקן יותר משחיטה דמותר לאכלו ביו"ט, והביא שמצא שו"ת מהרלב"ח (סי' ט"ז) שהסביר דמה שהרמב"ם נתן ב' טעמים לאיסור הפרשת תרו"מ בשבת, משום מתקן ומשום מקדיש, היינו משום דלגבי יו"ט לא שייך לאסור משום מתקן, ולכן כ' גם טעם משום מקדיש [אבל ע' מ"ב (סי' שכ"ג סק"ז) שהביא המ"א שאסר בשבת ויו"ט, ולא הביא הצ"ח הנ"ל, וע"ע בשו"ת תורת חסד (ח"א סי' י"ד סק"א) שהעיר על המהרלב"ח מרשי"י בביצה (ט. וכ"ו). דמבואר דס"ל דגם ביו"ט יש איסור שנראה כמתקן וצ"ע].

לפ"ז יש מקום לומר דאם לא שייך איסור מכה בפטיש לצורך אוכל נפש, נימא מתוך שהותר מכה בפטיש לצורך אוכל נפש הותר ג"כ לצורך מצוה (וכמו שהבאנו הבה"ל לעיל שאמר האי סברא לגבי הבערה לצורך מצוה). ובאמת הריטב"א בסוכה (ל"ג:) הק' כן לגבי ליקוט ענבים מההדס, דנימא מתוך שהותרה ליקוט ענבים כדי לאכלם יהא מותר גם שלא לצורך

אוכל נפש כשהוא לצורך יו"ט [נאמנם הריטב"א יישב קושייתו דלא שרינן "מתוך" אלא מלאכה בעלמא שאינו עושה כלי, משא"כ בהדס שעושה כלי שהוא דבר מסויים, והשתא לא עביד מצוה, אלא שמתקנו לצורך מצוה, לא. אבל נד"ד שונה, דהרי מצה שלימה אינו בגדר כלי, וע"ע באמרי בינה (דיני יו"ט סי' י"א) מה שנתקשה בדברי הריטב"א].

ובאמת מוכח מהכפות תמרים בסוכה (ל"ג:), דס"ל דכשמתקן אוכלין לצורך מצוה לא שייך מכב"פ, דהרי הק' אהא דתניא ת"ר אין ממעטין ביום טוב, משום ר' אליעזר ב"ר שמעון אמרו ממעטין, והק' הגמ' והא קא מתקן מנא ביו"ט, והק' הכפוי"ת למה שייך ב"י מתקן מנא, הלא הוא אוכלי בהמה שאין בהם משום מתקן מנא, ותי' דמיירי בקשים שאינם ראויים למאכל בהמה. אבל מוכח עכ"פ מקושייתו, דס"ל דכשמתקנו למצוותו, אע"פ שאין כוונתו לאוכלין, מ"מ דינו כמו אוכלין ואין מכב"פ באוכלין.

והנה בשו"ת דובב מישרים (ח"א סי' ס' ד"ה אולם) יישב קושיית ע"פ הירושלמי בערלה, דעץ שנטעו למצותו פקע ממנו שם עץ פרי, ופטור מערלה (ואילן של אתרוג שאני מגוה"כ שנקרא "פרי עץ הדר"), וא"כ ה"ה בהדס של מצוה פקע ממנו שם אוכל, ולכן שפיר שייך ביה תיקון מנא, אבל כל זה אינו נוגע למצה שהוא אוכל ועומד לישאר אוכל, וא"כ שפיר יש היתר ביו"ט, אב"א כמו שהכפוי"ת הבין, דאפילו כשכוונתו רק למצוה, מ"מ מותר מדין אין מכב"פ באוכלין, אב"א דיש סברא של "מתוך".

אבל אפילו אם נאמר סברות הללו להקל, ודלא כחידושו של מרן הגרשז"א זצ"ל, מ"מ למעשה נראה דאין לחרכו ביו"ט, אב"א משום חשש שמא יצטרך לכבות האש אם יתפס במצה, ואב"א דכל ההיתר של הבערה הוא רק כשיש סברא של "מתוך" לצורך מצוה, ויש כאן כמה ספיקות, ד"א דיי"ח אפילו כשאינו ממש שלם, ועוד ד"א דאם אין זה נקרא שלם לא יעזור מה שחורכו כדי שייחשב שלם, ולכן למעשה נלענ"ד דאין לחורכו ביו"ט. וע"ע מבקשי תורה על יו"ט (עמוד קצ"ד ענף ח' ס"ה).

שיטת מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל שאין לחרוך מצה שבורה ביו"ט כדי לעשותה שלם

בערב שביעי של פסח תשס"ד שאלתי למרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל השאלה הנ"ל, וענה שיש מחלוקת אם חריכה עוזר בכלל שייקרא שלם, ואפילו לפי השיטות שנחשב כשלם, אבל יכול להיות שאלה של מתקן מנא, ובכלל כל ההבערה אינו לצורך אוכל נפש אלא לשלימות, וא"כ למה יהי מותר. כשהצעתי לפניו שמא יש כאן סברא של "מתוך", ענה לי שצריך ראיות לדבר שאפשר לומר סברא של "מתוך" גם בכה"ג.

אופן אכילת מצה לחולה וזקן ומי ששיניו מקולקלות

יש להקדים, שצריך לאכול הכזית מצה תוך זמן כדי אכילת פרס, והיינו תוך 3 דקות, ועכ"פ תוך 4 דקות, והרבה פוסקים ס"ל ששיעור זה מתחיל מהבליעה, ולכן כדאי ללעוס המצה לפני שמתחיל לבלוע, כדי שייספיק לבלוע כל הכזית תוך כדי אכילת פרס.

מצה שרויה במים

בדרך כלל קשה לבלוע מצה יבשה תוך כדי אכילת פרס, ובפרט לחולה או זקן, ולכן אע"ג שבשו"ע (סי' תס"א ס"ד) נפסק שאדם יוצא במצה שרויה בתנאי שלא נימוחה, הסביר המ"ב (שם סק"יז) דאמנם היינו רק בדיעבד, אבל לזקן וחולה שקשה להם לאכול מצה יבישה, מותר אפילו לכתחילה לשרות המצה במים בתנאי שאינה שרויה מעל"ע, דכבוש כמבושל, והוסיף הערוה"ש (סי' תס"ב ס"ד), מי ששיניו מקולקלות, וקשה לו לאכול מצה יבישה, דינו כזקן וחולה, ומרן הגרשז"א זצ"ל אמר (מעדני שלמה – מועדים ח"א עמוד י"ב), שלשרות המצה רגע אחד בלבד להקל על הלעיסה, מותר גם לכתחילה למי שאינו זקן וחולה (אם הוא נוהג להקל בשרויה), והוא בעצמו גם נהג כן כמה שנים (לפני שעשה שיניים תותבות), וכן היקל מרן הגריש"א זצ"ל, שאם יקל עליו אכילת המצה, יכול להטבילה במים – טבילה לבד בלא שריה (הגדה של פסח להגריש"א זצ"ל עמוד 26).

לאכול מצה מפוררת כקמח

אבל הבה"ל (סי' תס"א ס"ד ד"ה יוצא אדם) כ' עוד עצה, שיאכלו מצה מפוררת אפילו אם היא כקמח (אבל כל זה הוא רק לחולה וזקן ולא לבריאים), ומברכים עליה המוציא ועל אכילת מצה, והחזו"א זצ"ל (דינים והנהגות פ"י"ח סל"ו) ס"ל דעצה זו עדיפה מלשרות המצה במים, דהרי לפי המ"א (סי' תס"א סק"יז) אינו יי"ח במצה שרויה אלא בדיעבד, וזה נ"מ גדולה לאלו שמקפידים שלא לאכול מצה שרויה בפסח. עוד יש

להוסיף, דממש"כ בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' כ"ט) משמע, שאם קשה לו לבלוע המצה המפוררת, יכול להעזר בלגימת מים, דאין זה גרוע מהעצה הראשונה לשרות את המצה במים.

מצה שרויה במי פירות

יש חולה שיש לו בעיות בבליעה שלו, ואינו יכול לאכול מצה מפוררת, רק חתיכות קטנות של מצה שרויה שהן רכות, אבל הוא אומר שאינו מסוגל לאכלן כשהן שרויות במים, ולכן רוצה להשרות את המצה במיץ תפוזים. המ"ב (סי' תס"א סק"ח) הביא מחלוקת הפוסקים אם מותר לשרות מצה בשאר משקין - במי פירות או במרק. המ"א דייק מהרמב"ם והרי"ף והרא"ש שאסור משום שהמשקה מפיג טעם המצה, שנותנת בה טעם שלה, אבל מאידך גיסא, הרוקח, ורבינו מנוח בשם רש"י, ומהר"ם חלאוה הקילו, והסבירו שרק ע"י בישול מפיג טעם המצה, ולכן זקן או חולה שאינו יכול לאכול מצה השרויה במים, מותר לו לשרותה בין או בשאר משקין. אבל המ"ב הוסיף, דהיתר זה הוא רק לזקן או חולה, ואילו שאר כל אדם שאכל מצה שרויה בשאר משקין חוץ ממים, לא י"ח, וצריך לחזור לאכול מצה פעם שנית, בין למצת מצוה ובין לאפיקומן.

ולכאורה צריך להבין, מה המחלוקת ביניהם, ובפרט דשנינו בפסחים (ל"ו). לשין עיסה ביין ושמן ודבש, ובודאי יש שם טעם יין ודבש יותר מעל ידי שרייה ביין, ואפ"ה היה מותר וי"ח, לולא החסרון שאינו לחם עוני כמבואר בשו"ע (סי' תס"ב ס"א), ולכן הסביר השעה"צ (סי' תס"א סק"ט) שבודאי הא דאמרינן שאבד טעם פת, היינו דווקא ע"י בישול, דפת האפוי יש לו טעם אחר, אבל מה שמרגיש טעם יין או מי פירות לא איכפת לן, ומה שהחמירו בזה הוא משום דאתי טעם יין ומבטל טעם מצה, ואין זה דומה לעיסה שנלושה ביין ומי פירות, דהתם כיון שנעשה פת ונאפה הכל יחד, נקרא פת מתובלת (עי' שו"ע סי' תנ"ה ס"ו לש המצה בקצח ושומשמן ובמיני תבלין כשרה, כיון שיש בה טעם מצה), משא"כ הכא שאחר שנגמר הפת באפייתה, עירב בה טעם אחר.

לברך על מצה שלימה ולטעום קצת לפני שמפוררת או לפוררה מיד אחרי הברכה

נחלקו הדעות אם עדיף שיברך על מצה שלימה ויאכל משהו ממנה ואח"כ יפרר השאר, או שמא יכול לפרר המצה לאחר הברכה לפני שטועם ממנה, ואין זה נחשב כהפסק במקום שא"א בענין אחר. בכל אופן מותר לטוחנה ביום טוב אפילו בכלי ידני המיוחד לכך, משום שהקמח כבר נטחן ואין טוחן אחר טוחן (עי' סי' תק"ד ס"ג ומ"ב סק"כ), אבל צריך להזהר שלא לברור הפירורים הגדולים מתוך הקטנים דהרי זה בורר (ואע"פ שהפירורים הגדולים גם ראויים לאכילה, מ"מ מהפמ"ג סי' שי"ט משב"ז סק"ב מבואר, כיון שא"א לעשות קניידלך מהם, הוי חסרון), וכמו"כ לא יטחון יותר ממה שהוא צריך לסעודת הלילה. וי"א דעדיף שיכין שקית עם קצת פחות משיעור כזית של מצה מפוררת, ויברך על לחם משנה (שתי מצות ופרוסה), ואח"כ יקח קצת מצה מהשלימה ויצרפו לשקית של הפירורים.

טחינת מצות בשבת חוה"מ

אבל בשבת חוה"מ פסח, אע"פ דאין טוחן אחר טוחן, מ"מ אסור לטחון המצות בכלי המיוחד לכך כגון במגרדת כמבואר במ"ב (סי' שכ"א סק"ל, ובה"ל שם סי"ב ד"ה לפרר), משום שהוא דרך חול (עי' במ"ב סק"ל"ו), ולכן אם לא הכינם מערב שבת, ידוכם בידו או בכלי שאינו מיוחד לכך.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' תזריע תשפ"ד

כמה פרטים במצות בדיקת חמץ

בדיקת חמץ למי שמוכר דירתו לכל ימי החג

בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קל"א) כ' דמה שהוא מיקל שא"צ לבדוק המקומות שמוכר לגוי ביי"ד, מ"מ אם נמצא בדירתו עד יום י"ד אינו יכול להפקיע חיובו אקרקפתא דגברא למצות בדיקת חמץ, וכמבואר בשו"ע (סי' תל"ו סי"ג) שאם ישראל יוצא מבית עכו"ם תוך ל' יום לפני פסח והנכרי יכנס שם לפסח, והישראל יוצא בשיירא ולא יכנס לבית אחר שיתחייב שם בבדיקה, בכל זאת צריך הישראל לבדוק בית העכו"ם כדי לקיים מצות ביעור חמץ (ואע"פ שהרמ"א שם חולק, וסי"ל דאם הנכרי יכנס לביתו אין הישראל היוצא ממנו צריך לבדוק, מ"מ ע"ש במ"ב סקל"ב מחלוקת אחרונים בזה). ולכן מי שיוצא מדירתו בערב פסח, ומשכירו לגוי כדי ליפטר מבדיקת חמץ, ישאיר חדר אחד שלא ישכיר כדי לקיים בדיקה בחדר זה.

חיוב בדיקת חמץ לאורח במלון או אצל בעה"ב

בשו"ע (סי' תל"ז סי"א) נפסק דהמשכיר בית לחבירו לצורך י"ד וממנו ואילך.... על השוכר לבדוק. לפ"ז כ' הפוסקים דהשוכר חדר במלון וכוונתו לישראל שם בפסח, וקיבל מפתח החדר לפני ליל י"ד, חייב האורח לבדוק את חדרו בברכה, ואע"פ שבעל המלון יכול להוציאו בכל עת שירצה, מ"מ כ' בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' ס"ח), אפילו אי נימא דמסירת המפתח לבד אינו מחייבו בבדיקה מעיקר הדין, וכמו"כ שכירות לבד אינו מחייבו דקיי"ל דשכירות לא קניא, מ"מ עיקר מסירת הרשות שעומד לרשות השוכר להשתמש שם כאות נפשו מחייבו בבדיקה, ולא גרע מבתי כנסיות ובתי מדרשים, דאע"פ שאין לו כלום בזכות המקום, ואינו יכול אפילו לבטל חמץ שם דלאו דילי הוא, מ"מ חייב לבדוק כיון דאחריות הרשות מוטלת עליו, וא"כ השוכר חדר במלון לא גרע מזה.

וכמו"כ אם הגיע למלון בערב פסח ביום או בתוך ימי הפסח, פסק השו"ע (שם סי"ב) שישאל את בעה"ב אם הוא בדוק, ואם אינו בעיר, חזקתו בדוק, משמע מזה דאם בעל המלון אומר שאינו בדוק, חייב האורח לבדוק את חדרו בברכה בפסח כמבואר בשו"ע (סי' תל"ה סי"א) במי שלא בדק בליל י"ד. ויש להעיר, דלכאורה הא דנפסק דחזקתו בדוק, היינו כמו שהסביר שם המ"ב (סק"ט) שדרך הכשרים לבדוק בתחלת ליל י"ד כתיקון חכמים, וכל אחד מישראל בחזקת כשר הוא ומן הסתם בדק כבר, אבל אם הוא מתארח במלון שנראה לו שמן הסתם לא בדקו החדר, בודאי מתחייב לבדוקו בעצמו ובברכה, ומה שניקו החדר לפני שהאורחים הגיעו, אינו נחשב בדיקת חמץ.

חתן המתארח אצל חמיו פטור מלבדוק שם

אבל חתן שמתארח אצל חמיו או אצל הוריו, בודאי אין החדר קנויה לו ואין לו שום חיוב לבדוק שם, ובפרט שאוכלים משל בעה"ב, דבכה"ג כ' בשו"ע הרב (סי' תל"ב סי"ח) דבני ביתו האוכלים משלו, אין חיוב בדיקה חל עליהם כלל. ובכל זאת, אם השכירו את דירתם לגוי למשך כל ימי הפסח, וממילא צריכים לקיים מצות בדיקת חמץ באיזה מקום וכנ"ל, כיון שבדרך כלל ההורים נותנים להם חדר המיוחד להם לימי הפסח, יכולים לקיים מצות בדיקת חמץ שם בברכה, וי"א שראוי שישכור החדר מאביו (וסגי בש"ח אחד) כדי שיוכל לברך על הבדיקה (מרן הגרישי"א זצ"ל, ואילו מרן הגרשז"א זצ"ל ס"ל שיכול לבדוק שם בברכה גם בלי קבלת קנין על חדר זה, כיון שהוא מיוחד לו – הליכות שלמה פסח פ"ה סי"ח).

גג הזזה מעל הסוכה

יש להסתפק במי שיש לו גג הזזה מעל הסוכה, האם חייב לבדוק מעליו שמא השכנים זרקו שם חמץ, וקשה לפוטרו משום שהוא במקום שאין ידו מגעת, דהרי לפני סוכות הוא פותח את הגג כדי לסכך את הסוכה, וא"כ יכול לפותחו ולעמוד על סולם גם לצורך בדיקת חמץ. והנה כ' בשו"ע (סי' תל"ג ס"ו) שא"צ לבדוק באמצע החצר משום שאם היה שם חמץ, העורבים יאכלוהו, ולפ"ז גם בנד"ד י"ל שהעורבים אכלו החמץ שעל הגג, אבל מבואר שם דהני מילי דווקא בספק חמץ, משא"כ בודאי חמץ חייב לבדוק (ע"ש במ"ב סקכ"ז בשם המקו"ח), ולפ"ז אם יודע שיש חמץ על הגג (לפעמים אפשר לראותו אם הגג הוא שקוף), חייב לבדוק שם.

להשאיר כזית חמץ למצות תשביתו

כ' המ"ב (סי' תמ"ה סק"י) דאע"פ שמוכר כל חמצו לנכרי, יניח לכל הפחות כזית חמץ כדי לקיים מצות תשביתו כתיקונה, ואמנם המנ"ח (מצוה ט' סק"א) הביא מחלוקת הראשונים אם מקיים מצות תשביתו דווקא בקום ועשה או אפילו בשב ואל תעשה, מ"מ מלשון המ"ב מבואר דס"ל שצריך לקיים המצוה דווקא בקו"ע.

לכתחילה ישאיר כזית שלם מהחמץ לצורך המצוה, אע"פ שהמ"ב (סי' תמ"ב סק"ג) הביא מחלוקת הפוסקים אם יש מצות לבער גם פחות מכזית (בשו"ת חכם צבי סי' פ"ו ובחזו"א או"ח סי' קט"ז סק"ג פסקו דיש בזה משום חצי שיעור אסור מה"ת, ואילו בשו"ע הרב סי' תמ"ב סכ"ח וקו"א סקט"ז בהג"ה הראשון ס"ל שהוא רק מדרבנן).

אונן בבדיקת חמץ

כ' בשע"ת (סי' תל"א סק"א, וכן בפתי"ש יו"ד סי' שמ"א סק"ו) שאונן בליל בדיקת חמץ פטור מלבדוק בעצמו, ולכן ימנה שליח והשליח יברך (כעין המבואר במ"ב סי' רס"ג בהדלקת נרות שבת ע"י שליח), ואם אין לו מי שיבדוק עבורו, יבדוק בעצמו בלי ברכה (דע"ת סי' תל"א סק"א, וגשר החיים עמוד ק"ע), אבל האונן חייב לבטל את חמצו בעצמו (חידושי המטה אפרים הנדפס בסוף שו"ע יו"ד ה' אנינות ס"ח). ואם יש לו חמץ לשרוף, ימנה שליח לשרפו, ולא יצא מפתח ביתו באמצע השבעה.

אם היה אונן כל ליל בדיקת חמץ בליל י"ד, ולא בדקו עבורו בליל י"ד, יש מסתפקים אם הבדיקה ביום י"ד אחרי אנינותו הוא תשלומין לבדיקת הלילה, וכיון שהיה פטור אז, אינו יכול לברך על הבדיקה ביום (מקראי קודש פסח סי' מ"ד), אבל י"א דיותר מסתבר שהכל מצוה אחת, ולכן כיון שחיובו נמשך גם ביום, שפיר יכול לברך (סדור פסח כהלכתו פי"ב הערה 47).

כוונה בברכה גם על הביטול וגם על השריפה

בלוח א"י כתב, כשמברך "על ביעור חמץ" לפני בדיקת חמץ, יכוון לפטור גם את שריפת החמץ למחרת, וגם את הביטול.

גדר בדיקת חמץ בפירוורים

יש להסתפק במי שמקפיד שלא למכור חמץ גמור, האם צריך לבדוק כל הברכונים וספרי ילדים שבודאי יש שם פירוורים, משום דשנינו בפסחים (מ"ה:) בשם עולא, דכשיש כמה חצאי זיתים בבית חייב לבערם, דחיישינן שמא כניש להו ונפלי אהדדי ויצטרפו לכזית.

שיטת השאגת אריה דאין דין חצי שיעור בב"י וב"י

בשו"ת שאג"א (סוסי" פ"א) פסק דאין חצי שיעור בב"י וב"י, משום דלא שייך חזי לאיצטרופי כמו באכילה, וכן פסק בשו"ת חכם צבי (סי' פ"ו), אלא שהסביר דלא שייך ח"ש רק באיסור שיש בו מעשה, דהמעשה מחשיב החצי שיעור, משא"כ בב"י וב"י שעובר כשהחמץ מונח בביתו ואינו מבערו, כיון שאינו עושה דבר שמחשיבו, לא שייך לחייבו משום ח"ש. בשו"ת תורת חסד (או"ח סי' מ"ד סק"ט) נתן עוד טעם למה לא שייך ח"ש בב"י וב"י, משום דהא דאמרו חז"ל שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו, הוא רק בכזית חמץ, ועליו נאמר הלאו של ב"י וב"י, משא"כ בחצי שיעור שאינו אסור מצד עצמו, רק משום דחזי לאיצטרופי, בזה לא מצינו דעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו. כשיטתם מבואר גם בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' קל"ה) ובט"ז (סי' תמ"ב סק"ה).

חובת ביעור פירורין פחות מכזית

והנה אפילו אם לא ביטל את חמצו, מ"מ מבואר בפסחים (ו:): דפירורין לא חשיבי ואין אדם מקפיד עליהם והם בטלים מאליהן, וממילא אינו עובר בב"י וב"י, אבל כ' הפוסקים (ע"י מחנה ישראל פ"י ס"ה) וחזו"א (סי' קט"ז סק"י"ח) דאין זה פוטר מחובת ביעור מדרבנן שמא יבא לאוכלו.

בכל זאת כ' המ"ב (סי' תמ"ב סק"ג) בשם המ"א בשם היראים, דכו"ע מודו דאם החמץ מטונף קצת והוא פחות מכזית, א"צ לבערו.

בדיקת פירורים ברצפה

לפעמים יש פירורים קטנים על הרצפה שהם עדיין נקיים, ובכל זאת פסק המ"ב (סי' תמ"ד סק"ו) ומקורו בב"י שם ס"ד בשם שו"ת הרא"ש, דאינם חייבים בביעור כיון שעומדים להדרס ברגלי האנשים, וגם החזו"א (סי' קכ"ב סק"ח) כ' דאע"פ דפירורים חייבים בבדיקה וביעור מדינא, מ"מ אם הם בקרקע, כיון שאין אנשים מרימים פירורים כאלו, והם עשויים להדרס, א"צ לבערם, ומ"מ כ' שם המ"ב דטוב לטאטא את הרצפה בכל אופן, ולכן אצלינו אחרי ששטפו רצפת הבית א"צ לבדקה כלל, ומ"מ יש מקום לבדוק הפינות, דאין הפירורים נדרסים שם.

אלא דעדיין יש להסתפק, שמא יש לחוש שיש הרבה פירורים קטנים בכל הבית, וא"כ אפשר הבית מצרפן, דהרי שנינו בפסחים (מ"ה:): בשם עולא, דכשיש כמה חצאי זיתים בבית חייב לבערם, דחיישינן שמא כניש להו ונפלי אהדדי, ויצטרפו לכזית. אבל רוב הפוסקים ס"ל, דאין זה נאמר אלא בפירורי בצק שיכולים להתדבק ולהתחבר יחד, משא"כ בפירורי פת יבשים, שאפילו אם יתקבצו יחד למקום אחד, לא יתדבקו יחד, א"כ כל פירור נחשב כפחות מכזית, וכן הסביר השעה"צ (סי' ת"ס סק"ז), וא"כ כיון שהם בקרקע ועשויין לידרס, שוב אין לחוש דהרי א"צ ביעור.

בדיקת פירורים בחדר מדרגות, בחצר ובמסילות התריסים

וני"מ טובא בכל זה בזמנינו, שהילדים רגילים לאכול בחצר ובחדר המדרגות בימים שקודם הפסח, ובודאי נפלו שם פירורי חמץ, דבמקומות הללו יש לו חיוב בדיקה, וא"א לסמוך שצפורים אכלו הפירורים, דבשו"ע (סי' תל"ג ס"ו) ומ"ב (שם סק"ח) מבואר, דכשיש ודאי חמץ בחצר השותפין, חייבים לבדוק החצר, וא"א לסמוך שהצפורים אכלו החמץ, ולכן אם שוטפים חדר המדרגות, יש לסמוך ע"ז לפטור הרצפה מבדיקה, ואם לא שטפו את חדר המדרגות, צריך לבדקם מחתיכות חמץ, אבל א"צ לבדקם מפירורים כיון שהם נדרסים, ורק אם יש גומות או חורים וסדקים שאין דורסים שם, יש מקום לבדקם אם לא שטפו חדר המדרגות. כמו"כ בחצר יש לבדוק אם יש שם חתיכות ניכרות, אבל פירורים בודאי כבר נטנפו וגם הם נדרסים שם.

וכן במסילות התריסים, שפירורים אינם נדרסים שם, לכאורה יש לבדוק שם לאור הנר, אבל אם שוטפים אותם במים וסבון, אפילו אם נשאר שם פירורים קטנים, כבר נמאסו ונפסלו מאכילת כלב.

חמץ הנמצא במקומות שקשה להגיע שם

כ' בשו"ע (סי' תל"ג ס"ה) דחמץ שנפל עליו מפולת בגובה ג"ט, מבטלו בלבו ודיו, ולפ"ז אם נתגלגל חמץ תחת ארון כבד וכד', באופן שאינו יכול להגיע שם בידיו, מבטלו בלבו ודיו.

לפ"ז מי שיש לו כסאות המורכבים מחלקים מוברגים, ובמשך השנה נפל שם חמץ בין החלקים באופן שא"א להוציאם בלי לפתוח הברגים, או כשנפל חמץ לתוך רדיאטור בעומק שאין ידו מגעת, או תחת משטח כירי גז מוברג, או תחת משטח המוברג במקפ"א וכד', א"צ לפתוח הברגים לבער החמץ שנפל שם מאליו, דיכול לסמוך על מה שמבטל חמצו.

ומ"מ גם כשאינו פותח הברגים כדי לחטט אחר החמץ, בכל זאת ראוי לפסול החמץ מאכילת כלב ע"י שישפוך שם דברים הפוגמים החמץ, דהרי בשו"ע (סי' תמ"ב ס"ו) נפסק שאם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו, יטיח עליו מעט טיט, וכי שם המ"ב (סק"ט) דזה מהני אפילו יש במקום ההוא כזית חמץ ויותר, וע"ש בט"ז (סק"ב) דדין זה הוא לחומר בעלמא, דהרי מן הדין כיון שאינו יכול לחטט אחריו, הו"ל כנפלה עליו מפולת.

בדיקת חמץ בספרים

כ' המ"ב (סי' תמ"ב סקל"ג) דיש מחלוקת הפוסקים אם יש חיוב ביעור חמץ על פחות מכזית, ודעת הרבה פוסקים דאפילו פחות מכזית צריך ביעור אם עדיין ראוי לאכילה קצת, ולכן אע"פ שהמנחת פתים כ' לענין העשר פתיתים, שצריך שיהי' בין כולם כזית כדי לחוש לברכה לבטלה, מ"מ לגבי חיוב ביעור חמץ, יש לחוש ולהחמיר לאידך גיסא דיש חיוב ביעור אף בפחות מכזית.

כבר הבאנו לעיל שבמחנה ישראל (פ"י אות ה') כ' רבינו החפץ חיים זצ"ל, דגם פירורים שאין עוברים עליהם בב"י וב"י צריכים בדיקה, והא דמבואר בפסחים (ו:) דפירורין לא חשיבי וא"צ לבטלם, משום שאינו עובר בב"י וב"י, מ"מ כ' החזו"א (סי' קט"ז סק"יח) דעדיין יש לחוש שמא יבא לאוכלם, דבזה אין נ"מ בין פירורים לגלוסקה יפה. לפ"ז כתב מרן החזו"א זצ"ל, דחייבים לבדוק הספרים (מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל העיד שהיו בודקין כל דף מחשש פירורין - שער המועדים מהדורת תשפ"ד עמוד י" סט"ו) משום חשש פירורין, אע"פ שאין בהם כזית, וכ"כ במעשה רב להגר"א (אות קע"ח) שבדק כל הספרים שהשתמש בהם בסעודה, וכן נהגו מרן החזו"א ובעל הקה"י זצ"ל לבדוק כל הספרים שרצו להשתמש בהם בפסח (ארחות רבינו ח"א פסח אות כ"א).

ולכן החכם עיניו בראשו, ויזהר כל השנה שלא להביא ספרים לשלחן שיש עליו חמץ. ולפי מרן החזו"א זצ"ל, אם לא הקפיד כן כל השנה, ולא בדק את ספריו קודם הפסח, צריך לעשות מחיצה או היכר לפני הספרים שלא נבדקו.

לימוד זכות להמקילין שאינם בודקים הספרים

כידוע שהרבה נוהגים להקל בבדיקת הספרים, ואינם בודקים ספריהם, ואף אינם עושים מחיצה, ומסתמכים ע"ז שברוב ספריהם אינם משתמשים עם חמץ, ולכן נחשב כמקום שאין מכניסין בו חמץ. ועוד דדרך כל אדם במשך השנה לנער פירורים שנפלו על ידו על הספר, ולכן כל מה שיש לחוש הוא לפירורים קטנים, והרי אין דרך אנשים לאכול פירורים שמצאו בתוך הספרים, ולא גרע ממש"כ המ"ב (סי' תמ"ב סקל"ג) שאם הפירורים פחות מכזית מטונפים קצת, א"צ לבערם לכו"ע, והוסיף שם בשעה"צ (סקס"ט) דאפילו אם לא נפסל רק שהוא מאוס, תו ליכא חשש שמא יבא לאכלו, וא"כ אפשר ה"ה בפירורים הנמצאים בספרים דמצד קטנותם ומאיסותם אנשים נמנעים מלאכלם.

ולכאורה חייבים לומר סברות אלו כדי להתיר להשתמש בספרים בביהכנ"ס וביהמ"ד שאינם בודקים, דאם החיוב בדיקה בספריו אינו משום ב"י וב"י, אלא חיוב דרבנן מחשש אכילה, א"כ אין נ"מ אם הספרים הם שלו או של אחרים. עוד ראיתי (קונטרס ימי הפסח עמוד כ"ח) בשם הגאון רבי אליהו מישקובסקי זצ"ל, דאפילו לפי השיטות הסוברות שיש חיוב ביעור בפחות מכזית, מ"מ זה רק בחמץ ידוע, אבל בחמץ שאינו ידוע לא מצינו בש"ס ובראשונים מקור לחיוב בדיקה. לפ"ז יש לימוד זכות על אלו הנוהגים להשתמש בספריהם בלי לבדקם, וצ"ל דמש"כ שרבינו הגר"א זצ"ל בדק כל ספריו שהשתמש בהם בסעודה, היינו רק ממדת חסידות וצ"ע.

זהירות מלהניח ספרים על השלחן בזמן סעודתו

י"א דאפילו לשיטת המקילין שאין צריך לבדוק הספרים לפני פסח, מ"מ צריכים להקפיד שלא להשתמש בספרים שאינם בודקים בזמן סעודתו משך ימי הפסח, דאע"פ שאין חוששין שיאכל פירורים שבתוך ספריו, אבל בזמן סעודתו בודאי צריך לחוש שמא יפול פירור קטן לתוך מאכלו, וכעין המבואר במ"ב הנ"ל (שבות יצחק - פסח סופ"ב בשם מרן האג"מ והגר"ש זצ"ל, ובספר בדיקת חמץ וביעורו פ"ג הערה ס"ו), וכאן המקום להעיר, שמן הראוי שמשך כל השנה יש לזהר שלא יניח ספרים על השלחן כשאוכל חמץ, משום חשש זה.

בדיקת חמץ בבית הכנסת

כ' בשו"ע (סי' תל"ג ס"י) בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה מפני שהתינוקות מכניסים בהם חמץ, וכ' המ"ב (סקמ"ג) דהשמשים שאינם נוהרים לבדוק בליל י"ד אלא מכבדין היטב ביום, לא יפה הם עושים, וצריך להזהירם על כך שיקיימו מצות חכמים כתיקונה, ויכולים לברך על בדיקה זו, ואם עבר ולא בדק הבתי כנסיות ובתי מדרשות בליל י"ד, יכול לבדקם לכתחילה ביום י"ד לאור היום, לפי שדרך להרבות בהם חלונות ויש בהם אורה גדולה.

סיבת חיוב הבדיקה בביהכנ"ס אינה משום ב"י וב"י

עוד כי שם המ"ב בשם הפר"ח (סק"י) דאחרי הבדיקה השמשים אינם צריכים לבטל החמץ, לפי שאינם יכולים לבטל ולהפקיר חמץ שאינו שלהם, אבל הפמ"ג (שם א"י סק"י) הקשה על הפר"ח דבלא"ה החמץ א"צ ביטול כיון שהוא הפקר, וא"כ אין עוברים על ב"י וב"י, ועכ"ל דסיבת חיוב הבדיקה בביהכנ"ס אינה משום ב"י וב"י דהרי החמץ אינו שלו, אלא כדי שלא יבא לאכלו, ואע"פ שרש"י בפסחים (ב. ד"ה בודקין) כי דחיוב בדיקת חמץ הוא משום חשש ב"י וב"י ולא משום החשש שמא יבא לאכלו, מ"מ שמש הביהכנ"ס עדיין יכול לברך לפמ"ש"כ בחידושי רבינו דוד שם, דרש"י ס"ל דסיבת החיוב בדיקה מדאורייתא היא כדי שלא יעבור ב"י וב"י, אבל גם רש"י מסכים דיש חיוב דרבנן לבדוק כדי שלא יבא לאכלו. לפ"ז יש כאן חידוש שיכול לברך גם בכה"ג שכל חיוב הבדיקה הוא רק כדי שלא יבא לאכלו, כגון בביהכנ"ס דלא שייך לברך שם משום ב"י וב"י.

מחלוקת הפוסקים אם מברכים על הבדיקה בביהכנ"ס

והנה מקור דברי המ"ב שיכולים לברך על בדיקה זו הוא בשו"ע הרב (סי' תל"ג סל"ו), אבל התהלה לדוד (הלי פסח סי' ט"ז) הקשה עליו ממה שפסק השו"ע הרב (סי' תמ"ו קונ"א סק"א) לגבי תערובות חמץ, דאע"פ שאינו עובר בב"י וב"י כשהחמץ מתבטל, מ"מ חייב לבדוק מדרבנן שמא יבא לאכלו, אבל אין לברך על הבדיקה כיון שאין מצות בדיקה מצד עצמה דהרי אינו חייב לבערו מן הבית, אלא שחייב להסיר התקלה שמא יבא לאכלו, וע"ז לא תקנו ברכה. לפ"ז ק' טובא למה מברכים על בדיקת חמץ בביהכנ"ס, ות"י התהל"ד לפמ"ש"כ המ"א (סי' קנ"ד סק"ג) דהמוצא מציאה בחצר ביהכנ"ס זכה בה דאין יד להקדש (וע"ע בקצוה"ח סי' ר' סק"א), ולפ"ז אם יזכה בחמץ שימצא בביהכנ"ס יתחייב לבערו מה"ת דהרי זכה בו ואסור לו להשהותו, ולכן כי השו"ע הרב דיכולים לברך על בדיקה זו. ומ"מ אינו חייב לברך, דהא אם לא ירצה לזכות בחמץ שימצא לא יתחייב לבערו, ולכן דייקו השו"ע הרב והמ"ב וכי' וז"ל ויכולים לברך על בדיקה זו עכ"ל, והיינו שאין לו הכרח לברך על הבדיקה, דהרי אם לא יזכה בחמץ זה לא יעבור על ב"י וב"י, וא"כ כיון דכל חיוב הבדיקה הוא רק משום תקלה, על בדיקה כזו אין מברכים.

מאידך גיסא בערוה"ש (סי' תל"ג ס"ב) כי דאין לברך על בדיקת בתי כנסיות ובתי מדרשות, דיש לחוש שמא חיוב הבדיקה הוא כדי שלא יעבור בב"י וב"י, והכא אין בעלים מיוחדים, וממילא הוי כבית של הפקר, ואין לומר שהשמש יעבור בב"י דהא לא ניחא ליה דליקני איסורא (עי' ב"מ צ"ו:).

עוד יש לציין שמדברי הנודע ביהודה ג"כ משמע שאין לברך על בדיקת חמץ בביהכנ"ס, דהרי נקט בשו"ת נו"ב (מהדו"ת או"ח סי' ס"א) שאין חיוב ברכה בבדיקת חמץ אא"כ מקיים בזה מ"ע, דהרי על ל"ת לא שייך ברכה, וממילא אינו מברך אא"כ מקיים מצות תשבתו בזה, וכיון שאין מצות תשבתו על חמץ שאינו שלו (החמץ שבביהכנ"ס), לא שייך לברך על בדיקה זו.

המהרש"ם בדע"ת (סי' תל"ג סו"ס"י) נשאר בצ"ע אם השמש יכול לברך, ולכן פסק שיברך בביתו ויכוון להוציא בברכתו גם מה שיבדוק בביהכנ"ס, ויסמוך על השיטות דהליכה לא הוי הפסק, אבל לכאורה דבריו תמוהין דהרי המהרש"ם בעצמו (סי' תל"ב ס"ב ד"ה ועי' פמ"ג) הביא בשם המ"א בה"ל שופר (סי' תקפ"ט סק"ד) דהליכה לא הוי הפסק אם תקע תקיעות דמיושב בביתו וישמע תקיעות דמעומד בביהכנ"ס, דכולה חדא מצוה היא, ולא דמי ללובש טלית קטן בביתו וטלית גדול בביהכנ"ס דהם שתי מצוות, ולכן נפסק בשו"ע בה"ל ציצית (סי' ח' ס"ג) דהליכה הוי הפסק (אמנם ע"ש במ"ב סק"ד), וא"כ כיון דגם בדיקת חמץ בביתו ובביהכנ"ס הן שתי מצוות, מהיכ"ת שיכול לברך בביתו עבור בדיקתו בביהכנ"ס וצ"ע.

אבל להלכה כבר פסק המ"ב כשיטת השו"ע הרב שיכולים לברך על בדיקת חמץ בביהכנ"ס, ואפשר יש ליעץ שאם בחורים עוזרים לגבאי לבדוק, כיון שהוא כבר בירך על בדיקת חמץ בביתו, ימנה אחד מהבחורים לברך ולבדוק את הביהכנ"ס יחד אתו.

האם השמש מבטל את החמץ שבבית הכנסת

יש להסתפק אם השמש יכול לבטל את החמץ בביהכנ"ס, דהרי המהרש"ם הנ"ל (סי' תל"ג ס"ג) כי דהאי חיוב בדיקה בביהכנ"ס הוא רא"י למש"כ הט"ז (סו"ס תמ"ה) דגם שותפים חייבים לבדוק, ואמנם כי בשם המהריט"א הוכיח שאם אין לכל אחד מהשותפים כזית חמץ, אינו עובר משום ח"ש, וממילא אם התינוקות מכניסים חמץ לבית הכנסת, ואין כזית חמץ לכל אחד מהמתפללים, אינם עוברים בב"י וב"י, ועוד ציין למש"כ הקצוה"ח (סי' ר"ס) דחצר השותפין אינו קונה מציאה, וא"כ בודאי שאינם עוברים על ב"י,

בפרט שהוא איסורא ולא ניחא להו דליקני, ולפי דבריו אין מי שיכול לבטל את החמץ. לפ"ז מבואר היטב מש"כ המ"ב הנ"ל (סי' תל"ג סקמ"ג) בשם הפר"ח שא"צ לבטל את החמץ אחר הבדיקה לפי שאינם יכולים לבטל ולהפקיר חמץ שאינו שלהם.

האם חיוב הבדיקה בביהכנ"ס מוטל על השמש או על המתפללים והלומדים

יש להעיר דמש"כ הפוסקים שהשמש חייב לבדוק, היינו במקומות שהוא מקבל שכר, והרי בדיקת חמץ היא גם חלק מתפקידיו, אבל במקום שהשמש אינו מקבל משכורת, מסתבר לומר שחיוב הבדיקה מוטל על המתפללים והלומדים, דהרי חז"ל חייבו לבדוק במקום שיש לו זכות השתמשות, אפילו כשהמקום גופא אינו שלו, ולכן השוכר בית מחבירו לפני ליל י"ד, על השוכר לבדוק הבית משום ששימוש הבית קנוי לו, ובכה"ג המשכיר פטור מלבדוק אע"פ שגוף הבית שלו.

אבל עדיין יש לדון לגבי החיוב בדיקה כשיש לו זכות השתמשות שם בפסח ואין לו בעלות או קנין על ההשתמשות. בספר בדיקת חמץ וביעורו (פרק ג' סעיף נ"ו) הוכיח מהמבואר בשו"ע (סי' תל"ג ס"ז), שיש חיוב לבדוק בביהכנ"ס ובית המדרש גם אם לא הכניס שם חמץ מעולם, והחמץ שנמצא שם אינו שלו כלל, וממילא אינו עובר בב"י וב"י, בכל זאת חייב לבדוק מדרבנן מחשש שמא ימצא חמץ שם, וישכח ויאכל חמץ בפסח, ומהא שפסק המ"ב שמברכים על בדיקה זו, מוכח שיש חיוב גמור לבדוק שם.

הרי מבואר שבביהכנ"ס שאין שם גבאי שמקבל שכר על מלאכתו, חיוב הבדיקה מוטלת על כל מי שילמוד או יתפלל שם בפסח, גם אם אינו רגיל להתפלל או ללמוד שם.

האם מתפלל קבוע בביהכנ"ס שנוסע מחוץ לעיר לפסח חייב בבדיקת ביהכנ"ס

יש להסתפק אם אחד מהמתפללים נוסע למקום אחר לכל ימי הפסח, האם דינו כמי שיצא מביתו תוך ל' יום לפני פסח שחייב בבדיקה כמבואר בשו"ע (סי' תל"ו ס"א), או שמא נאמר דהתם סיבת חיוב הבדיקה היא כדי שלא יעבור על ב"י וב"י, ומה"ט כ' הבה"ל (שם ד"ה זקוק) בשם המ"א, שאם שכח ולא בדק, אפשר צריך לחזור לביתו, או לשלוח שליח לבדוק, ולפ"ז כיון שאין בביהכנ"ס קונה החמץ לכל המתפללים, אינם עוברים בב"י וב"י (אא"כ הם בעצמם השאירו חמץ בביהכנ"ס), וכמו"כ אין חשש שמא ימצא חמץ שם ויאכלנו, וממילא רק אלו שמתפללים ולומדים שם בפסח חייבים בבדיקה מדין שמא ימצא גלוסקא יפה, אבל אלו שנסעו למקום אחר לפסח יהיו פטורים.

חיוב בדיקת חמץ בתיבה המיוחדת לו בביהכנ"ס

מ"ן הגרשז"א זצ"ל פסק דמי שיש לו תיבה או ארון המיוחד לו בביהכנ"ס, כגון במקום מושבו, ולפעמים מכניס שם חמץ כגון בשמחת תורה שרבים עושים קידוש על מיני מזונות, חייב לבדוק שם מעיקר הדין, ומ"מ אם מכניס ידו לתוכה ובודקה יפה, אפשר דסגי בהכי כמו באכסדרה שנבדקת ביום כיון שיש שם הרבה אור (הליכות שלמה – פסח פ"ה דבר הלכה סק"ז).

האם מותר לאכול לפני הבדיקה בביהכנ"ס

בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' ס"ז) דן אם האיסור לאכול לפני שמקיים מצוה שייך גם במקום שמקיים המצוה כדי להוציא אחרים ידי חובתם, כגון במוהל שמל תינוקות של אחרים, ובתו"ד (סק"ז) כ' בענין השמשים הבודקים חמץ בביהכנ"ס אחרי שכבר בדקו בתיבה, שאם קשה להם לבדוק לפני שיאכלו, מותר להם לאכול קודם הבדיקה.

האם מותר להתפלל בבית הכנסת שלא קיימו שם מצות בדיקת חמץ

י"א שאסור להתפלל בביהכנ"ס שלא בדקו שם החמץ, דחיישינן שמא ימצא חמץ בפסח וישכח ויאכלנו (נטעי גבריאל פסח ח"א פכ"ד ס"ט). עוד כ' הפוסקים (עי' בספר בדיקת חמץ וביעורו פרק ג' סעיף נ"ג), שבמקום החייב בבדיקה שלא נבדק, אסור להשתמש שם בפסח שמא ימצא גלוסקא יפה, והוכיחו כן מהראשונים בסוגי' של שכירת בית שאינו בדוק בערב פסח.